

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FRA ALS OG SUNDEVED

HEFTE XXXIII

MINDER FRA NYBØL
SOGN

AF

J. RABEN

UDGIVET AF HISTORISK SAMFUND FOR ALS OG SUNDEVED
TRYKT I DYBBØL-POSTENS BOGTRYKKERI . SØNDERBORG

1954

De gamle fra Bøffelkobbøl

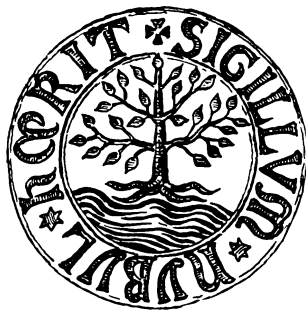
FRA ALS OG SUNDEVED

HEFTE XXXIII

MINDER FRA NYBØL SOGN

AF

J. RABEN

UDGIVET AF HISTORISK SAMFUND FOR ALS OG SUNDEVED
TRYKT I DYBBØL-POSTENS BOGTRYKKERI . SØNDERBORG

1954

Nybøl Herreds Segl

NYBØL HERRED

»Sundvith« opføres i Kong Valdemars Jordebog som et særskilt Omraade under Ellum Syssel. Det havde en større Udstrækning end det nuværende Nybøl Herred, et Navn der allerede forekommer i 14. Aarhundrede, idet det tillige omfattede Varnæs og Adsbøl Sogne. Varnæs By, der udgjorde et særligt Birk, lagdes efter Valdemar Atterdags Død til Aabenraa; men endnu i en Jordebog fra 1535 regnedes Bovrup i Varnæs Sogn og Adsbøl til Sønderborg Len. Det var et vistnok relativt sent opdyrket Skovland, der tog Navn efter Sundet, hvorfor det gamle Nybøl Herredssegel ogsaa viser et Træ og en Strøm. I kirkelig Henseende hørte det modsat Als til Slesvig Stift og Biskoppen havde særlige Rettigheder her, idet han ikke blot havde Gods, men ogsaa sad inde med andre Rettigheder.

Ved Delingerne i 15. og 16. Aarhundrede tilfaldt det den kongelige Del, men 1564 overdroges det, sammen med Als og Ærø, til Hertug Hans d. Yngre af Sønderborg. Senere overtog Hertug Hans ogsaa de Glyksborgske Lande efter sin 1580 afdøde Onkel, Hertug Hans d. Æ.

af Haderslev. Efter hans Død, 1622 deltes det imellem hans Sønner, Stamfædrene til de Sønderborgske, Nordborgske og Glyksborgske Hertuginier. Hertug Hans d. Y's syvende Søn, Philip, arvede Glyksborg og de fire Sogne i Sundeved, Nybøl, Sottrup, Ullerup og Broager. Dermed fik han ogsaa Patronratet over de sundevedske Kirker. 1648 købte han Graasten og Fiskebæk af sin Broder, Hertug Frederik af Nordborg. Philip er Stifteren af den ældre Glyksborgske Linie.

Hertug Philip var født paa Sønderborg d. 15. Marts 1584 og døde paa Glyksborg den 27. September 1663. Han var gift med Sophie Hedvig, Datter af Hertug Franz II af Sachsen — Lauenburg. Hun døde 1660.

Efter Hertug Philips Død overtog hans Søn Hertug Christian, født 19. Juni 1627 de Glyksborgske Lande; han døde den 17. November 1698 paa Glyksborg. Hertug Christian var gift to Gange

- 1) 1663 med Sybylla Ursula, Datter af Hertug August af Braunschweig — Wolfenbüttel, født 1629, død 1671.
- 2) 1672 med Agnes Hedvig, Datter af Hertug Joachim Ernst af Holsten — Plön, født 1640, død 1698.

Efterfølgeren var Sønnen, Hertug Philip Ernst.

Han fødtes paa Glyksborg den 5. Maj 1673 og døde den 12. November 1729. Han var gift tre Gange.

- 1) 1699 med Christiane, Datter af Hertug Christian af Sachsen — Eisenberg, død 4. Marts 1722.
- 1) 1722, 2. September, med Katharine Christine, Datter af Sivert Ahlefeldt til Brodau, Enke efter den polske Generalmajor Grev Johnston, død 8. Maj 1726.
- 3) 1726, 17. Oktober, med Marie Charlotte, Datter af Hertug Frederik Wilhelm af Augustenborg, født 1697, død 30. April 1760. Hendes Kiste staar i Gravkapellet paa Sønderborg Slot.

Hertug Frederik, Hertug Philip Ernst's Søn af første Ægteskab, født 1. April 1701, overtog Faderens Arv. Han var dansk General og døde den 10. November 1766. 1745 blev han gift med Henriette Auguste,

Datter af Greve Simon Heinrich af Lippe Detmold, hun døde den 5. August 1777.

Sønnen Frederik Heinrich Wilhelm, født 15. Marts 1747, var gift med Anna Caroline, Datter af Fyrst Wilhelm af Nassau — Saarbrücken († 1824). Hertugen døde den 13. Marts 1779 uden Arvinger. Med ham uddøde den ældre Glyksborgske Linie og Glyksborg med Besiddelserne i Sundeved kom under den danske Krone.

NYBØL HERREDS TING.

Nybøl Herreds Ting laa øst for Nybøl Kirke, ind mod Kirkegaardsmuren. Herom beretter Claus Duus, 1836:

»Tæt øst for Kirken var i gammel Tid et Tingsted, hvor man talte Ret under aaben Himmel og mellem fire Tingstokke, og hvor man ogsaa senere i pinlige Tilfælde læste Dommen for den dømte. Den grønne Plads var firkantet, den var endnu for faa Aar siden ubebygget. For omtrent 80 Aar siden (1750—60) fandtes endnu de store flade Sten, hvorpaa Dommerne havde deres Sæde. Denne Ret er nu flyttet til Broager og kaldes endnu »Nybøl Ting«. Ikke langt fra denne Plads, paa en Høj, var for nogle Aartier siden Retterstedet: Galgen og Hjulet, som dog i lang Tid ikke var blevet brugt mere, er nu forsvundet«.

Retterstedet laa ca. 150 meter øst for Tingpladsen. Den store dansk — præjssiske Fællesgrav fra 1864 danner nu omtrent det sydøstlige Hjørne af Pladsen, der efter et gammelt Kort har haft en Størrelse af ca. 40×40 meter. Selve Højen, en Oldtidsgrav, laa i Pladsens nordvestlige Hjørne (Maalebordsbl. Højde 26). Marken kaldes endnu »Gallehøj«. Den korte Afstand fra Tingstedet til Retterstedet forklarer det Mundheld, der endnu kendes paa Egnen: »De æ it manne Skridt fra e Tingstok te e Galle«.

Den ældste Beretning om en Henrettelse ved Nybøl er fra 1425. ¹⁾

»Folk stimlede sammen ved Tingstedet, der skulde

¹⁾ Meddelt af Førstelærer Jørgensen, Nybøl.

holdes Rettergang og man ventede en Dødsdom. Ridderne kom med deres Svende, derefter kom Fogden. Dennes Svende førte den Anklagede, en Mand ved Navn Herman Sletzen, med sig. Herman havde de sidste Dage siddet fængslet paa »Borggaarden«, den nærmeste Gaard, hvis Ejer havde Tilsynet med Tingpladsen og Retterstedet. Herman Sletzen tilstod, at han havde dræbt en Mand, men mente, at det kunde tjene ham til gode, at den dræbte var en Krigskarl, han bar Vaaben og maatte selv kunne forsvare sig. Det hjalp ham dog ikke. Han blev dømt til Døden ved Hængning. Tingskriveren nedskrev Dommen, der blev forelæst for Forsamlingen. Tingets Kendelse lød:

»Vi Riddere og Svende, Bønder og Bokarle og alle menige Folk som bor i Nybøl Herred i Sundeved, bekendtgør og gør aabenbart ved dette Brev. at efter Anklage af vores naadige Herre, Hertug Gerhard af Slesvig, hvis Knægt og Mand, Vivian, Herman Sletzen slog ihjæl i Fredstid, da siger vi Herredsfolk for Ret at være, at Herman Sletzen har forbrudt sit Liv ved at sætte sig op mod sit Herskab og mod Gud.

Til Bekræftelse herpaa har vi med vor Villie hængt vort Herredssegl fra Nybøl Ting paa dette Brev«. ¹⁾

Derefter blev Herman Sletzen ført til Galgen.

Naar der berettes, at Forbryderen sad fængslet paa »Borggaarden«, den nærmeste Gaard, maa det antages, at der er hentydet til den Gaard, der nu ejes af Jes Bladt. Gaardens tidligere Ejere blev almindeligt kaldt »e Gallemand«, deri kan ogsaa formodes en tidligere Tilknytning af Gaarden til Retterstedet. Gaarden maa have været et Junkersæde i Middelalderen. Dens tidligere Ejer H. P. Clausen anlagde i August 1933 en Vej syd om Gaarden. Derved stødte han paa et Fundament af en gammel Bygning, 16 meter langt og 10 meter bredt. Fundamentet, der bestod af ukløet Kamp med enkelt Murstensskifte, var 1,20 meter bredt og bevaret i en Højde af 0,70 meter. En 40 cm stærk Tværmur skilte Rummet i to

¹⁾ Provinz. Berichte, Bd. 4, P. 212.

Dele. Over det hele laa et tykt Nedbrydningslag af Kalk og Murbrokker, enkelte hele Munkesten.

Disse svære Mure kan ikke være af en almindelig Bondegaard. Ved Anlæget af Broagerbanen blev en Del af Gravsænkningen omkring Gaarden fyldt op.

I gamle Topografier nævnes »Laigaardstoft« ved Nybøl, hvor der efter Sagnet har ligget en Herregaard. Om denne Gaard kan være identisk med Jes Bladt's Gaard, maa staa hen.

Den sidste Henrettelse, der kendes fra Nybøl Ting, var i Aaret 1763. Det var den saakaldte »Mestertyv fra Sundeved«.

Omkring Midten af 18. Aarhundrede hærgede en Tyvebande Sundeved. Flere Gange brød de ind i Kirken og tømte Fattigbøssen, men de veg heller ikke tilbage for Mord og andre Forbrydelser. I 1761 brød de en Nat ind hos Bolsmand Lorenz Hansen i Dybbøl. Tjenestedrengen, der sov i »e Pissel« vaagnede, da Tyvene stod ved hans Leje. Drengen blev bange og raabte: »I vel da it stæ'l Fars Pæ'ng!« Folkene i Gaarden vaagnede og Tyvene maatte flygte. Senere en Gang vogtede Drengen sin Husbonds Køer ude ved Stenderup Skov. Mestertyven kom pludselig ud fra Skoven, greb den stakkels Dreng og hængte ham op i et Træ. Da man fandt Drengen og antog, at han selv havde berøvet sig Livet, blev Liget begravet under Galgen ved Nybøl. — Et Aars Tid efter blev Mestertyven og hans Broder fanget, da de øvede Indbrud i Nybøl Kirke. Under Forhøret tilstod de, at de ogsaa havde myrdet Drengen, som Hævn fordi han havde forstyrreret dem ved Indbruddet i Dybbøl.

I Nybøl Kirkebog er indført i Dødsregisteret for 1763, udenfor Nr., med et særligt NB foran:

»1763, 6 Maj blev de to Brødre, som begge havde lavet Indbrud hos Degnen i Sottrup og desuden før øvet mange Skændselsgerninger, med Rebet bragt fra Livet til Døden. Hovedanføreren, 32 Aar blev af Pastor H. Martini i Broager og mig!), mens den yngre, 21 Aar, af H. P.

¹⁾ Pastor Gerhard Holdt, Sognepræst i Nybøl 1750-1793.

Peters i Broager og P. Berninck i Snogbæk betjent med Livets Ord.

Soli deo gloria
Spiegele dich, Welt!«

Efter Mestertyvens Tilstaaelse af Mordet, blev Dren-
gens Lig gravet op og bisat paa Dybbøl Kirkegaard.

Pastor Müller i Nybøl har 1909 nedskrevet følgende
Sagn fra Nybøl Herredsting:

»Paa Nybøl Ting blev en gammel Kone fra Stenderup
dømt til Døden paa Baalet. Hun var beskyldt for Trold-
dom og til Trods for at hun besværgede sin Uskyldig-
hed, lød Dommen: brændes! Dagen efter skulde Dom-
men fuldbyrdes. Baalet var rejst og den dømte blev ført
til Galgehøjen paa Rakkervognen og bundet til Pælen.
Forgæves forsøgte Bøddelen at tænde under Baalet, men
det vilde ikke brænde. Andre forsøgte ogsaa at tænde,
men forgæves. Pludseligt hørtes en Stemme: »Ikke Men-
nesker, men Gud er hendes Dommer!« — Hvor Stemmen
kom fra, vidste ingen, men Doms mændene og alle blev
slaaet af Skræk, de trak sig tilbage til Tingstokkene,
hvor der højtideligt blev erklæret, at den gamle Kone var
uskyldig og at man skulde lade hende gaa hjem i Fred«.

Man har tidligere ved Jordarbejder paa Retterstedet
fundet Menneskeben, der uden Tvivl vil være af henret-
tede Forbrydere, der i Reglen blev nedgravet paa Stedet.

OLDTIDSMINDER I NYBØL SOGN

I Nybøl Sogn kendes ca. 65 jordfaste Oldtidsminder,
der hovedsagelig findes i Sognets sydlige og vestlige Del.
Med faa Undtagelser er de alle overpløjede og tildels
stærkt udjævnede, saa de nu kun træder frem som svage
Højrester paa Markerne. Samlinger af Høje findes ved
Bøffelkobbøl, lidt øst for Nybøl, ved Højgaard og Sydøst
ved Rundkær Skov. Enkelte Høje ligger opredte. Egnen
omkring Stenderup og hele den nordøstlige Halvdel af
Sognet er fuldstændig blottet for Oldtidsminder.

I Statsskoven Bøffelkobbøl ligger to store og en lille
Høj. En stor Rundhøj ligger i Østerskov, tilhørende Tegl-

værksejer Bachmann i Nybøl. Den anselige Høj, 25 meter i Tværmaal og ca. 2 meter høj, lod Ejeren fredlyse under Nationalmuseet i 1933. Uden for Skoven ligger et par overpløjede Høje. — Nord for Landevejen, mellem Bøf-felkobbøl og Nybøl har været Samling af Stenaldergrave, Langdysser og Runddysser, man ser nu kun Højene som svage Tomter. Marken tilhører Gaardejer Chr. Clausen, Nybøl.

I Efteraaret 1949 stødte man ved Pløjningen paa større Sten paa en af Tomterne. Gaardejer Jes Bladt, Nybøl, der blev gjort opmærksom derpaa, skønnede, at det maatte være en Grav og underrettede Museet paa Sønderborg Slot, der foretog en Undersøgelse. Det var et Dyssekammer, men noget forstyrret.

Kammeret laa i Retning Syd — Nord og bestod af fire Sten, to Sten dannede Langsiderne og en Sten for hver Ende. Den østlige Sidesten der var afkløvet laa væltet ind i Kamret, der maalte 2,00×0,80 Meter. Dækstenen manglede.

Gravbunden var urørt; paa et 4—5 cm tykt Lag af brændt Flint fandtes en smukt gennemboret Stridsøkse, en Flintflække og Skaar af et Lerkar.

I Rundkærskov findes tre store Gravhøje og et Par Smaahøje.

To store, urørte Høje, den ene er 20 Meter i Tværmaal og 3 meter høj, den anden ca. 25 Meter i Tværmaal og 1,75 Meter høj, tilhører Gaardejer Jes Bladt Nybøl. I 1933 lod Ejeren disse smukke Oldtidsminder fredlyse under Nationalmuseet.

Lidt længere mod Syd ligger en anselig Grav. Den ovale Høj har en Længde af 18 Meter og en Bredde af ca. 10 Meter. Den maa nærmest betragtes som Langdysser. Af Randsten er ca. 25 bevaret. Ogsaa denne Høj blev af Ejeren, Gaardejer Hans Zachariassen, Nybølmark, fredlyst under Nationalmuseet i 1933.

Sydøst og Øst for Rundkær ligger imod en Snes Gravhøje, foruden en enkelt, nu forsvundet Langdysser, drejer det sig nok om en Gruppe af Bronzealdergrave. Alle er dog stærkt udpløjede. I 1920 undersøgte National-

museet en Bronzealderhøj lidt øst for Skoven. Den indeholdt en smuk Stenkiste, men intet Gravgoods.

I Foraaret 1914 blev der paa Nybølmark ødelagt en Gravhøj, uden at der blev tilkaldt sagkyndigt Tilsyn. Efter Finderens Beretning og ved senere Besigtigelse fra Landsmuseet i Kiel kunde det konstateres, at det var en Grav fra den ældre Bronzealder og at Liget har været bisat i Egekiste, af hvilken der fandtes Spor. — Om Fund af Gravgoods vides intet.

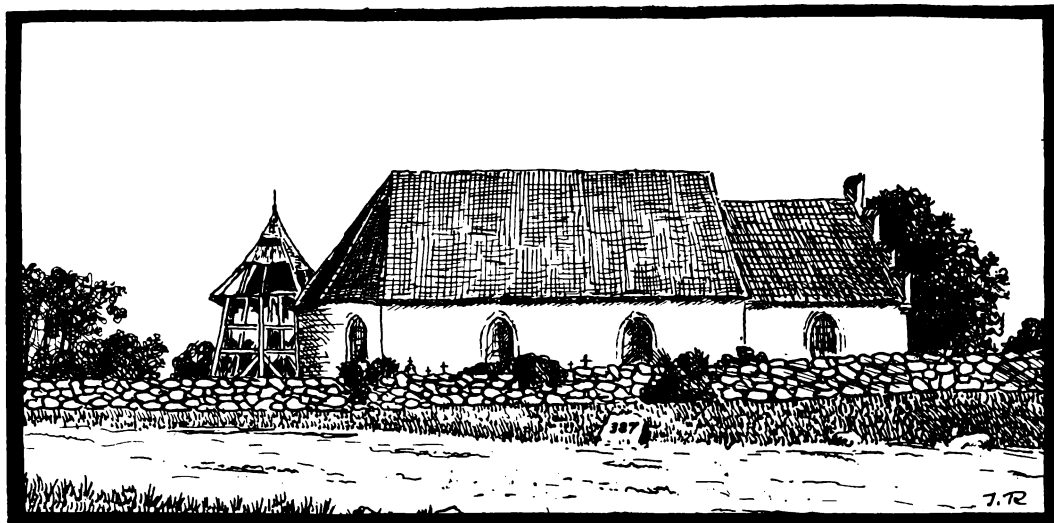
Omkring Højgaard har der baade været Lang- og Rundhøje, de er alle overpløjet. Tre Højtømter ses ved Bøgegaard. Øst for Nybøl Kirke laa den store »Galgehøj« — lidt vest for den store dansk—tyske Fællesgrav fra 1864. —

I en Indberetning fra 1808 omtaler Nybøl Præsten, N. Boisen, at der vestligt i Sognet, ved Landevejen til Graasten dengang fandtes en halv Snes Høje og Dysser (øjensynlig mest Langdysser) og syd derfor 10 Gravhøje. — Man ser endnu Tømterne som svage overpløjede Forhøjninger. I Schrøders Topografi, 1837, nævnes: »Paa Markerne fandtes tidligere mange Gravhøje, der nu for største Delen er udjævnedes. I Aarene 1800 og 1802 fandtes i disse flere Kar med Aske, Stenhamre, Kiler og Knive«.

NYBØL KIRKE.

Den kullede Kirke, teglhængt og hvidtet, er en romansk Kampestensbygning med Skib og lige afsluttet Kor. Til Vestenden slutter sig en ligeledes af Kamp opført apsisliggende Udbygning, der er lidt smallere end Skibet. Tilbygningens Alder og Bestemmelse er usikker. At den skulde være en Rest af en ældre Rundkirke, er usandsynligt. Nu er Indgangen til Kirken igennem en omkr. 1850 anbragt Portal i klassisk Form paa Udbygningens Vestside. Før den Tid var den gamle Norddør i Brug, den tilmuredes og et foran den liggende Vaabenhus nedreves, ligesom et Kapel paa Sydsiden blev nedbrudt.

Korgavlen er ombygget 1582, den har en Dekoration med dobbelte, flade buede Blændinger. Baade Skib og

*Nybøl Kirke 1864. Klokketaarnets Beklædning er taget ned og brugt til
Opvarmning af Lazarettet i Nybøl Skole. Tegning efter Originalfotoграфи*

Kor har fladt Bræddeloft. Korbuen synes at være ombygget.

Kirken er ofte restaureret, paa de forskellige Gavle ser man Aarstallene 1582 — 1650 — 1760 — 1856. I 1760 maa det have været en større Ombygning. Allerede i 1758 leverede Hans Chr. Nielsen i Flensborg »for 386 M. Træ til Ombygningen af Kirken«. Hans Korff i Sønderborg leverede Teglsten, Philip Rehoff leverede Tagpander og Adolph Otsen i Sønderborg Tømmer.

Kirken har haft en Tagrytter, den faldt ned i 1829 og blev ikke rejst igen.

Om Kirkens Beliggenhed skriver Pastor Knud Eggert.

»Paa en Bakke, som ellers almindeligt, ligger vor Kirke ikke. Det højeste Sted i Sognet (45 m) viser os Nybøl Mølle. Den ligger saa smukt i det jævnt bølgende Landskab. Dens Vinger fanger den farende Vind og er et Udtryk for det travle, virksomme Liv. Men Kirken finder vi, stilfærdig og ydmyg, som en Maria ved Jesu Fødder«.

Af en Notits i Kirkens Regnskabsbog fremgaar, at Kirken før har været tækket med Bly. 1696 blev 5 Fag paa Nordsiden nytækket med Bly.

1744 blev Taget repareret med Tagsten, der blev brugt 1500 Tagpander, der kostede 33 Mark. Peter Murer fra Sønderborg udførte Arbejdet.

ALTERET.

Det sentkatolske Alterbord med et fremstaaende Kors i Murværket, bærer Altertavlen. Dens Topstykke er et bruskarokt Snitværk fra 1646, men hele Storstykket er fornyet i nyklassisk stil, vistnok samtidigt med Indsættelsen af Malerierne. De to Billeder forestiller Christus som Havemand og Opstandelsen, malet af Jes Jessen, Aabenraa, 1804. For disse Billeder fik Jessen 65 Rdlr.

1705 blev det gamle Alter og Stolene i Koret malet. Det kostede 36 Mark og for Kost og Logi fik Maleren yderligere 17 Mark udbetalt.

Maleren Jes Jesen, fødtes den 14. August 1743 i Aabenraa, som Søn af Malermester Peter Jessen. Han lærte

Malerhaandværket hos Faderen, hvis Forretning han senere førte videre. Jes Jessen levede hele sit Liv i Aabenraa, hvor han døde den 9. April 1809. Eckersberg traadte først i Lære hos Jes Jessen, men løb derfra og fortsatte sin Læretid i Flensborg. Jessen har leveret en Række Altertavler til nordslesvigske Kirker: 1790-91 Varnæs, 1791 Lysabild, 1798 Tandslet, 1799 Løgumkloster, 1803 Vilstrup, senere til Rise, Hjordkær og Sottrup. 1785 malede han Stolestaderne i Løjt.

Paa Alterbordet to Par Lysestager, det ene sentgotisk, det andet fra Baroktiden.

PRÆDIKESTOLEN

er et smukt Arbejde fra Heinrich Ringerings Værksted i Flensborg. Den bærer Rankeslyng paa Hjørnepilastrene og Reliefer i de fire Felter: Jesu Fødsel, Korsfæstelse, Opstandelse og Himmelfart.

Himlen er samtidig.

Prædikestolen er fra Tiden omkring 1605.

Tilsvarende Prædikestole fra Ringerings Værksted findes i Dybbøl, Sønderborg og Nordborg. Fra 1583 nævnes Mester Ringering i Flensborg. 1627 rejste han til København, hvor han døde 1629. Han er i Højrnæs-sancens Tid Nordslesvigs betydeligste Billedskærer.

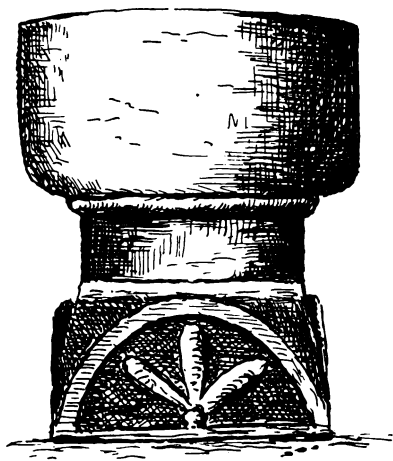
DØBEFONTEN

er en slet og ret romansk Granitfont uden Dekoration. Messingfadet er af smukt Nürnbergerarbejde. I Midten en springende Hjort og omkring den 5 skjoldbærende Engle. Gennem Midterstykket løber et Skriftbaand med Bogstaverne ma . . . (Maria?) Fadet viser stærk Slid efter Pudsning. Paa Randen staar

ANNA VAN ALVENSLEVE

1 5 7 4

Efter Tradition i Sognet skal denne Anna van Alvensleve have boet paa Herregaarden Holbæk, der laa ved Grænsen mellem Nybøl og Adsbøl Sogne.

Døbefonten

GAMLE KIRKEFIGURER

Til venstre for Korbuen er anbragt et stort Lægmandskrucifiks fra det 13. Aarhundrede. I Museet paa Sønderborg Slot opbevares fra Nybøl Kirke en Maria med BARNET fra omkring 1250 og to Sidefigurer til Korsgruppen, en Maria og en Johannes, ligeledes fra Tiden 1250—1300.

I Nationalmuseet opbevares fra Nybøl Kirke en Bispefigur fra omkring Aar 1300 og et lille Korsfæstelsesrelief fra Tiden kort før Reformationen.

ORGELET

blev 1720 flyttet hertil fra Glyksborg, det kostede 702 Mark. Det blev stillet op 1721, Billedhuggeren fik 15 Mark for Billedhuggerarbejdet paa Orgelet. I 1732 blev det malet, Regningen beløb sig til 66 Mark. 1740 udførte Orgelbygger Busch fra Itzehoe en større Reparation paa Orgelet, han fik derfor 54 Mark.

I Forhallen staar en svær jernbeslaet Offerblok med Aarstallet 1784.

· En simpel Haandklædeholder af Træ, med Aarstallet 1642, fandtes paa Kirkeloftet, den er nu anbragt i Koret.

Klingpungen er en almindelig Fløjlspose med Jernbeslag. Paa Indersiden en Korsstingsyning:

1778

D. 24. ST. (September)

KIRKEKLOKKERNE i 1655.

(Efter Kirkebogen)

Klokkerne hænger i et Klokkehus paa Kirkegaarden, som i 1655 er forbedret fra Grunden, fordi det var forfalden og Klokkerne kunde ikke hænge i det uden Fare. Til denne Ombygning har hans Fyrstelige Naade Hertug Philip, vor naadige Fyrste og Herre, af christelig fyrstelig Godtgørenhed foræret 14 Egetræer.

Den store Klokke sprang itu i 1655. Det var om Vinteren i den haarde Frost. Den vejede 3 schipp pd., 7 L pd. og 11 pd., men blev i den følgende Sommer den 16. Juni (1655) omstøbt i Flensborg og forstørredes paa 4 schipp pd., 1 L pd. og 12 pd.

Paa Klokkenes ene Side ses en Engel som holder to Vaabener, det holstenske og det saksiske, herunder de hertugelige Navnetræk, med Bogstaverne

»P. H. Z. S. H. — S. H. H. Z. S. S. H.«¹⁾

Paa den anden Side:

»Nun heb' ich wieder an die Menschen zu bescheiden, hierher in Gottes Haus. Der jüngste Tag der Welt kommt immer näher an. Wohl dem der Glauben hält, und sich recht lehren lässt, der sehet Gott mit Freuden.«
Neden om Randen staar:

»Meister Baltzer Melchersen in Flensburg hat mich umgegossen im Jahr Christi 1655, da ich vorhin dieser Gemeinde gedient hatte 162 Jahr.«

Derefter er den gamle Klokke blevet støbt i Aaret 1493. Den mindre Klokke er fra 1623. Den bærer Indskriften:

¹⁾ Philip, Herzog zu Schleswig-Holstein — Sophie Hedwig, Herzogin zu Sachsen-Schleswig-Holstein.

»Verbum domini manet in æternum.

Meister Petrus Melchior me fecit Anno 1623.«

Efter de i Kirkebogen gjorde Optegnelser, er der før Omstøbningen af den store Klokke betalt Støberen 470 Mk. 8 sk.

Svenden, som polerede Klokken og byggede Formen, fik 9 Mark i Drikkepenge, Formskæreren, som lavede Formen til Klokkerelieffet, Englen og det hertugelige Vaaben, modtog som Løn 28 Mark, og Svendene og Arbejderne ved Støbningen fik 12 Sk. til Øl. Smeden fik 21 Mark for at »binde« Klokken i Klokketaarnet. Klokkens Transport til Flensborg kostede 10 Mark.

Balzer Melchersen (Balthasar Melchiors) var en Søn af Klokkestøberen Peter Melchersen i Husum, født 1612. Han kom 1634/35 til Flensborg, hvor han fik Borgerret. Hans Støberi, der laa ved den frisiske Post, blev ødelagt i Krigsaarene 1657-60. 1661 solgte han den øde Grund og forlod Byen.

Hans Fader, Peter Melchersen, der har støbt den mindre Klokke, nævnes allerede 1605 som Klokkestøber i Husum. Han døde, som en meget agtet og velhavende Borger i Husum i Aaret 1653.

I mange nordslesvigske Kirker findes endnu Klokker fra Peter og Balzer Melchersens Støberier.

1740 blev Klokketaarnets Tag repareret. Dertil blev der brugt 6800 Spaan (a ^o/₁₀₀ 10 M. 8 Sk).

1750 blev det forsynet med nyt Spaantag.

KIRKE - INVENTARIET I 1655.

1. Messehagel af gult Silke
2. hvid Messeserk
3. en sølv-forgylt Kalk med Patene og et lille Skrin dertil
4. Tin-Kalk med Patene
5. en smuk syet Dug til Kalken
6. Tin Vinflaske til mere end en Kande
7. en lille Tinflaske til Syge-Vin
8. to store messing Alter-Lysetager

9. et nyt Alterklæde med indvirket bred Knippels
10. et Alter-Forhæng af Atlask, som hendes fyrstelige Naade, Hertuginde Sophia Hedewig af christelig fyrstelig Mildhed forærede Anno 1616.
11. et Røgelseskar med Laag og buede Hanker
12. en Klingpung til at samle Fattigpenge i
13. et stort hammeret Messingbækken i Døbefonten

Disse Genstande er overgivet til Degnen og han er anmodet om at holde dem i god Forvaring, at være ansvarlig for dem og give Meddelelse naar noget deraf afgaar eller naar noget skal udbedres.

1622 maatte Kirken anskaffe en ny Messeserk, dertil brugtes 13^{1/2} Alen Linned, der kostede 13 Mark 8 Skilling. (Efter Kirkebogen).

PRÆSTERNE VED NYBØL KIRKE.

- 1557 *Johan Jensen.*
- 1560—1592 nævnes *Zakarias Witte* (eller *Widing*) fra Flensborg.
- 1602—1641 *Georg Lundius* (Jørgen Lund) fra Dybbøl, Søn af derværende Præst Johan Lund, født 1574, ordinæret 1602. Han ægtede Wittes Datter Salome og døde den 7. Februar 1641, 67 Aar gammel. Et Brudstykke af hans Gravsten er anbragt over den indvendige Side af Indgangen til Kirken.
- 1642—1658 *Samuel Nicolai*, Søn af Pastor Michael Nicolai i Sønderborg, var først Conrektor i Sønderborg, ordineret 1642 den 9. Februar. Han var gift med Jørgen Lunds Datter, † 25. Oktober 1658.
- 1659—1674 *Johannes Matthiae* (Matzen) fra Kolstrup ved Aabenraa, ordineret 1659, gift med Datter af Samuel Nicolai. Han døde den 22. December 1674.
- 1675—1697 *Johan Christian Müller* var fra Als. Han blev ordineret den 10. Juni 1675 og ægtede Forgængerens Enke. † den 5. Mai 1697.

- 1697—1725 *Jacobus Andreae*, Søn af Pastor Jacob Andræ i Nykirke i Angel, ordineret den 16. December 1697 og ægtede Johan Müllers Datter. † 19. August 1725.
- 1725—1749 *Jacobus Andreae*, Forgængerens Søn født d. 22. September 1702, ordineret 1725, død d. 25. Juli 1749 i Hamborg som Følge af en Sygdom i Foden.
- 1750—1793 *Gerhard Holst* fra Flensborg blev ordineret den 18. Juni 1750. Han var gift med Forgængerens Datter og døde den 4. September 1793.
- 1794—1829 *Nicolaus Boysen*, Søn af Degn Boysen i Adelby ved Flensborg. Født den 20. September i Adelby. 1784 blev han Diakonnis i Ullerup og 1794 Sognepræst i Nybøl, med Kaldsbrev af 30. November 1793. Han døde efter 45 Aars Præstevirksomhed den 25. Juli 1829, 78 Aar gammel. I hans Tid blev Præstegaarden ombygget.
- 1830—1846 *Johan Hagen*, var Præst i Skodborg og udnævntes hertil den 28. September 1830.
- 1846—1887 *Georg Christensen*.
- 1887—1896 *Hans Christian Thiessen*, født den 19. Mai 1840, † 23. Marts 1896. Hans Gravsten er indsat i Kirkegaardsdiget.
Fra Latinskolen i Haderslev fortælles følgende Historie: »Da Latinskolen efter 1864 var bleven tysk og første Gang blev visiteret fra Berlin, undrede Kultusministeriets Repræsentant, en Geheimeraad, sig over den store Frihed, som Eleverne nød. Det kunde Rektor Jessen godt forstaa og sluttelig sagde Geheimeraaen: »Deres Elever kan vel ogsaa snart finde paa at gifte sig«. Dermed kunde Rektoren ogsaa staa til Raadighed. En af Primanerne havde giftet sig i Mai 1864. Han var dengang 24 Aar og havde først været ved Landbruget. Det var Hans Chri-

stian Thiessen, født i Hellevad Sogn den 19. Mai 1840, Søn af Gaardejer Arendt Thiessen. 1868 tog han sit Abiturium. Han var Præst indtil sin Død 1896 og virkede i Randrup, Brede, Broager og Nybøl«.

1897—1914 *Chr. Alb. Frederick Müller.*

1914—1921 *Christian Bachmann.*

1921—1939 *Knud Harald Petersen Eggert.*

1939—1946 *Ib Holnæs Schiellerup.*

1946— *Erik Birkler.*

En ny Præstetavle er anbragt i Koret.

NYBØL SOGNS KIRKEINVENTARIUM FOR 100 AAR SIDEN.

»Nybøl Sogns Kirkeinventarium af 1706, oversat og revideret af nuværende Præst, Degn, Kirkeværge og Ottemænd«. 1861, giver et interessant Indblik i Kirkens rørlige — urørlige Ejendomme og Indkomster, Præstegaardens Bygninger, Jorder o. m.

Under Kirkens rørlige Ejendomme anføres:

1. En Sølvkalk med Tallerken.
2. En dito mindre til Sygebetjening.
3. En Blikdaase til Brød.
4. En Døbefont.
5. To Par Messinglysestager paa Alteret.
6. En Kirketavle og Fattigblok.
7. Alterklæde og Tæppe.
8. Nogle Bøger, en Bibel, Alterbog og Psalmebog.
9. En lille Skammel paa Alteret.
10. To Klokker i Klokkehuset.
11. Et Orgel.
12. Fire Stiger.
13. Et Archivskab af Fyrretræ i Præstegaarden.

OM KIRKENS URØRLIGE EJENDOMME OG INDKOMSTER

1. Jorder.

Der forefindes ingen Efterretninger om, hvorledes og af hvem Kirken besidder saadanne; ej heller omden har fuldkommen Ejendomsret dertil. Saa meget er vist, at, i

henved 200 Aar, deraf er givet en aarlig og bestandig Canon.

Disse Jorder er følgende:

a. To Mark Guld i Stenderup Marker som Christian Nicolaisen sammesteds nu benytter ved sit Bol af 4 Mark Guld og er indhegnede samme. Deraf betaler han aarlig Jordskyld 6 Rdlr. 75 Sk. R. M.

b. I Nybøl Marker laa før 9 Skpr. Land, i Stenderup 5 Skpr. og i Smøl Marker 1 Td. til 192 Kv.Roder. Dette har hidtil været ved Jes Hansen Schmidts Kaad i Stenderup, og betales deraf hidtil aarlig 26 Sk. R. M. Men nu betaler han kun sin Del 15 Sk. R. M., da han ifølge Allerhøjeste Tilladelse har afhændet et ved Smøl By, Broager Sogn, beliggende Stykke, stort 1 Td. 2 Skpr. 1 Rode, til Oprettelsen af et nyt Familiested, hvoraf der forholdsvis aarlig skal betales til Nybøl Kirke 11 Sk. R. M.

c. I Nybøl By har Kirken en Løkke af omtrent 18 Skpr., som Chresten Iversen nu benytter, og hvoraf de 7 forhenværende Lyksborgske Bols mænd sammesteds betaler aarlig 1 Rdlr. 19 Sk. R. M.

d. Lidt Land i Nybøl, lige overfor Jørgen Jørgensen Kaad, bruger nu Bolsmand Jørgen Jørgensen sammesteds, og giver aarlig derfor 3 Sk. R. M.

e. Saa laa ogsaa et Par smalle Kirkeagre østlig for Kirken, som i forrige Tider var lagt til Præstegaarden som Bihjælp til Anskaffelse af Brød og Vin og nu er indhegnede med det øvrige Præsteland.

f. Endelig har Kirken i Ragebøl Marker 12 Skpr. Land, Højtoft kaldet; ved Ravens eller Rønsdam 6 Skpr., og ved Nybøl Sten 2 Skpr. Det Land bruger nu Kromand Peter Hansen i Ragebøl, har indhegnet det og betaler derfor aarlig i Jordskyld 1 Rdlr. 16 Sk. R. M.

g. Paa disse Jorder er ingen Træer mere, undtagen et lille Skifte af 1 Skp. Land i Stenderup Skov, som Christian Nicolaisen besidder, og hvori der kun er blødt Træ.

2. Kirkeskove.

Det lille Stykke i Stenderup er foran nævnt. Kirkegaarden er beplantet med Lætræer.

3. Huse ejer Kirken blot Kirkebygningen og Klokkehuset.

4. Kirkekapitalier.

Kirken ejer en Kapital af 1920 Rdler. R. M., som er belagt i sikre Ejendomme mod protokollerede Panteforskrivninger.

5. Tiende har Kirken ikke in natura.

6. Aarlige Afgifter af Personer, Huse, Jorder. Se ovenfor.

7. Korn, som aarlig ydes Kirken.

I ældre Tider oppebar Kirken aarlig af Sognets Bols-mænd af hver Mark Guld de ejede $\frac{1}{2}$ Skp. Rug, $\frac{1}{2}$ Skp. Byg og $1\frac{1}{2}$ Skp. Havre. Ved en indtraadt Misvækst er dette med Hertug Philips Tilladelse, dog uden Kirkens Skade, blevet saaledes sat til Penge, at der skal gives for hver Skjeppe Rug 29 Sk. R. M., Byg 19 Sk. og Havre 12 Sk. R. M. omendogsaa Markedsprisen er mindre. Da nu Kirken siden ikke ved nogen Trang har været nødt til heri at gøre Forandring; ogsaa Sognefolket ved Kirkens indtrædende Hovedforbedringer villig og uden Godtgørelse har præsteret alle Haand- og Spandtjenester, hvortil de under fyrstelig Regering ingen Forpligtelse havde: saa er det altid siden 1638 forbleven ved Pengebidrag, som betales i hvert Aars Juni Maaned, ialt nu med 94 Rdler. 2 Sk. R. M.

8 og 9. Tilfældige og overordentlige Indtægter har Kirken ikke, undtagen af nogle Stolestader.

OM PRÆSTEGAARDENS BYGNINGER OG DERTIL HØRENDE STYKKER

1. I Henhold til Reskript af 8. Oktober 1805 er Præstegaardens Bygninger bleven indløst, og de ejes og vedligeholdes nu af Menigheden med den til Præstegaarden hørende Gaardsplads samt Brolægning, Indhegning og Brøndens Rensning og Vedligeholdelse ifølge de allerhøjeste Resolutioner af 24. Oktober 1842 og 6. Februar 1856.

2. Præstegaardens nuværende Bygninger eller Huse er følgende fire:

a. Stue- eller Vaaningshuset af 11 Fag, hvori der er Værelser og Kamre neden og oven med 7 Kakkelovne, et

Køkken med Indretning til Fade og Tallerkener, og Spisekammer; en Kælder med Hylde og anden Indretning, og et Vaskehus med Hylde.

b. En Længe, østlig, 11 Fag, hvori er Rulle- og Huggekammer, Kornrum, Lo og Vognhus.

c. En Længe, vestlig, 12 Fag, hvori Karlekammer, Hestestald med Krybber og Hækker, Kostald med Rendebaand, Lo, Kornrum, Faaresti og gammelt Vognhus.

d. En teglhængt Længe i Nord, rigelig 9 Fag, hvori Bager- og Bryggerhus med Brønd, Rum til Brændsel, Ande- og Hønseshus med Tilbehør, Svinestald med Trug, og et Rum til Opbevaring af Redskaber ved Præstegaardens Vedligeholdelse.

Præstegaardens Bygninger vedligeholdes som før bemærket af Menigheden, og Præsten har aldeles ingen Forpligtelse derved uden for saavidt, at Hans Majestæt Kongen ved allerhøjeste Skrivelse dateret Gottorff den 27. Oktober 1807 intet finder at erindre derved, at Præsten selv skal være forpligtet til at lade Stue- eller Vaaningshuset kalke, men Sognet skal levere Kalken dertil; hvoraf vil følge, at Præsten efter Nutids Brug ogsaa er forpligtet at lade Væggene i Stuehuset male eller tapetserere, men Sognet leverer Materialerne.

Ligeledes har Hans Majestæt Kongen i samme Skrivelse bevilget, at Træ, som udfordres til den Menigheden paa hvilende Præstegaards Vedligeholdelse, maa anvises i Præstegaardens Skov, saalænge den uden Skade er istand til at levere samme.

I de før nævnte Kornlænger er for nærværende Tid, da en Del Jorder er bortforpagtet, tilstrækkeligt Husrum. Men vil Præsten selv benytte alle Jorder, fattes det paa Rum, og Menigheden maa bygge.

3. Gaardsrummet, Køkken- og Frugthaven ligger ved Præsteboligen. Gaardsrummets Vedligeholdelse med Indhegning og Brolægning tilhører Sognet som før bemærket. Det gaar i Syd fra Gaden af, saaledes som det nu er indhegnet derfra dels ved Stenvold, dels ved Stakit, og de to Længer, den østlige og vestlige; dernæst nordlig for sidste med Møddingsted, den mindre Dam og begrænses tilsidst

ved Nordlængen i Vest og Nord, og i Øst ved den store Dam og Stakitet fra denne til Stuehuset. Herved bortfalder Forpligtelsen for Sognet at lade i selve Gaardspladsen et Stakit sætte fra Stuehuset til Laden i Vest, hvorom til sin Tid har været Tale. Indhegningen af det Øvrige, navnlig af Engen, Køkken- og Frugthaven ved de Sider, som ikke grænser til Gaardsrummet, og ikke tilhører Naboen, besørger Præsten selv.

4. Om Brøndens Rensning og Vedligeholdelse i Gaardsrummet er før talt.

5. Enkehus har været her. Der er ogsaa nu paa Præsteenke-Landet et Hus, som besiddes og beboes af Pastor Boisens Arvinger med den Forpligtelse til at udrede en Canon af 6 Rdlr. R. M. til Nybøl Pastorat, og at overlade det til en tilkommende Præsteenke, naar samme skulde forlange det, mod Betaling af den ved forudgaaende Taxation udfundne Værdi.

OM PRÆSTEGAARDENS JORDER

1. Til herværende Præstekald hører to hele Bol eller tolv Mark Guld med fuldkommen Bolsrettighed, som i Maal, i Agre, Enge, Skove, Græsgange og Mæsk i alt er lige med Nabobolene, men som er fri for alle de øvrige Bol vedklæbende Personal- og Real-, extra- og ordinære herskabelig og Sogn-oneribus.

2. Foruden begge disse Bol er endnu kommen dertil, og befinder sig forenet med samme 1 Td. boniteret Land til Græsning for en fastblivende Ko, som Kirken har ved Præstegaarden.

Disse Jorder kan Præsten anordningsmæssigt bortforpagte eller selv benytte. De ligger paa to forskellige Steder. Først tæt ved Præstegaarden nordvest op til Nybøl Vejrmølle og udgør lidt over 87 Tdr. à 192 Kv. Roder, og dernæst neden ved Nybøl-Nør 33 Tdr. 6 Skpr. og lidt derover. Alle disse Jorder er ansatte til 85 Tønder Skattemaal.

Af disse Præstegaardens Jorder er vestlig for Præstegaarden tillagt Præsteenkerne i Nybøl 5 Tdr. Land à 320 Kv. Roder, som nu er indhegnet i to Løkker, og hvori Hus og Have. Dette Enkeland benytter Præsten, naar

ingen Enke er, men er saadan, saa betaler hun aarlig til Præsten derfor 2 Rdlr. 90 Sk. R. M. af hver Tønde, og kan enten selv bruge det, eller med Præstens og Kirkeværgernes Samtykke bortforpagte det, da i saa Fald Forpagteren staar under deres Tilsyn ved Benyttelsen.

3. I Tjeneste- og Hjælpeydelse har Præsten af Sognet ingen andre end, at Kaadner og Inderster gøre to Dages Arbejde, naar Mand og Kone lever, ellers en; og at Bolsændene hjælpe hver en Dag ved at køre Korn, Tørv, Træ eller Gødning efter Præstens Anmodning ved Villighed. — Naar Nogen, som Dagen før er ansagt til Haandarbejde, udebliver, gøres Tjenesten paa hans Bekostning. Kirkevisitatoriets Skrivelser af 30. Juni og 5. Oktober 1838.

For Jordernes Indhegning maa Præsten og hans Landliggere sørge.

4. Til disse Præstegaardens Jorder hører endnu Pastorskovskifterne. Disse Skifter maa være lige de andre Naboers i Forhold til de tolv Mark Guld. Men alle har ikke lige mange Skifter, idet nogle har taget deres, der var bleven Agerland, til deres øvrige Land.

- 1.) I Østerskoven er Øst- og Vestskiftet, hvert omtrent 24 Favne bredt.
- 2.) I Møllenej:
 - a. Skiftet ved Troldskulen er kun en Kile eller den skjæve Ende af 2 Pastoratager, som fordem laa ovenfor.
 - b. Vesterslet, 12 Favne bredt;
 - c. Kalsnej. 6 Favne bredt;
 - d. Smalskiftet, 5 Favne bredt;
 - e. Østerskiftet, 12 Favne bredt;
- 3.) I store Snej:
 - a. Snejskiftet, 36 Favne bredt;
 - b. Smalskiftet, 6 Favne bredt;
 - c. For Rønsager, 12 Favne bredt;
 - d. Vesterejskjær, 12 Favne bredt;
 - e. Nørretværskiftet, 12 Favne bredt;
 - f. Søndertværskiftet, 12 Favne bredt;
 - g. Østerejskjær, 12 Favne bredt.

Fornævnte Skovskifter kan forsyne Præstegaarden med det fornødne Træ til Nytte og Brug, og udvises og stemples aarlig Eg og Bøg af de Kongelige Skovbetjente, og betales derfor Stempelpenge til den Kongelige Kasse.

Efter en Separat-Opmaaling af de tre Nybøl Skove i Aaret 1815 udgør alle disse Skovskifter 22 Tdr. 140 Roder 6 Fod Kvantitet, og 18 Tdr. 50 Roder 56 Tommer Kvalitet à Tønder 192 Kv. Roder. Dokumentet herover og over tidligere Opmaaling 1803 findes i Afskrift i Arkivet.

Skovhegn og Skovvej har Pastoratet efter Andel.

5. De paa Pastoratgrund boende Inderster er nu:

a. Ved Møllevejen:

1) Hans Iversen, som har 1 Td. 4 Skpr.
10 Roder Land og giver Præsten aarlig til Mikkeisdag i Grundhyre for hver Skjæppe $2\frac{1}{4}$ Skpr. Rug, altsaa ialt	27 $\frac{9}{16}$ Skpr. Rug
2) Nicolai Detlefsen, som har 4 Skpr.
35 Roder, og giver ligesaa ialt.	10 $\frac{31}{32}$ Skpr. Rug
3) Andreas Jessen, som har 6 Skpr. 14 Roder, og giver ialt	14 $\frac{23}{80}$ Skpr. Rug
	52 $\frac{131}{160}$ Skpr. Rug
	eller 6 Tdr. 4 $\frac{131}{160}$ Skpr. Rug

b. I Byen:

1) Jørgen Meier, som har en Kaalhave og giver aarlig til Mikkelsdag i Grundhyre	2 Rdlr. 90 Sk. R. M.
2) Mathias Petersen giver	5 Rdlr. 83 Sk. R. M.
3) Hans Peter Iversen	4 Rdlr. 83 Sk. R. M.
4) Nis Gorrissen	2 Rdlr. 13 Sk. R. M.
5) Jens Christensen	2 Rdlr. 13 Sk. R. M.
6) Jens Lorenzen	3 Rdlr. 70 Sk. R. M.
7) Peter Lauridsen Svane	1 Rdlr. 58 Sk. R. M.
	22 Rdlr. 39 Sk. R. M.

Dertil kommer af Beboelseshuset paa Præsteenklandet, naar ingen Enke er 6 Rdlr. R. M.

Alle disse Præsteinderster giver altsaa aarlig en bestandig Canon, og gør Arbejdsdagene ligesom de Øvrige i

Sognet. Fæste har disse Folk fra gammel Tid af faaet af Præsten uden Betaling.

OM AARLIGE OPPEBØRSLER

1. I rede Penge.

Fast Løn i Penge har Præsten hverken af Kirken ejheller ved Legat. Ved det aarlige Kirkeregnskab har han at oppebære:

a. pro sessione	1 Rdlr. 58 Sk. R. M.
b. For Kirkeregnskabet	3 Rdlr. 19 Sk. R. M.
c. For Brød og Vin paa Alteret	10 Rdlr. 13 Sk. R. M.
d. For Maaltidet paa Visitation-
sionsdagen	10 Rdlr. 13 Sk. R. M.
e. — ved Generalvisitationen	9 Rdlr. 58 Sk. R. M.

2. Præsteoffer.

Fire Gange i Aaret, nemlig paa de tre første Højtidsdage i Jul, Paaske og Pinse, og paa første Søndag efter Kyndelmisse, naar denne ikke falder paa en Søndag, ellers paa denne, skal der efter Prædiken ofres paa Alteret af alle Konfirmerede i Menigheden. Der ofres efter tre Klasser. Til første Klasse regnes en Bolsmand, til anden Klasse en Bolsmands-Kone, en Bolsaftægtsmand, en Kaadner, en Inderste og en Karl; til tredie Klasse en Aftægtskone paa et Bol, en Aftægtsmand og en Aftægtskone paa et Kaad og Inderstested, en Kaadners, en Inderstes, en Karls Kone, en Tjenestepige og ellers hver konfirmeret Person i Menigheden.

Hver i første Klasse ofrer hver Gang med

Indbegreb af Skriftepenge	13 Sk. R. M.
Hver i anden Klasse	10 Sk. R. M.
Hver i tredie Klasse	6 Sk. R. M.

3. Korntiender.

Korntienderne ydedes her før in natura. En Bolsmand gav i Forhold til de Mark Guld, han ejede, for hver Mark 15 Neg Rug, 15 Neg Byg og 30 Neg Havre, hvoraf hver tre tilsammen udgjorde en Kerve. Af Boghvede, Hø og Hør havde Præsten intet. Korntienden leveres nu ifølge en Allerhøjest stadfæstet Overenskomst mellem Pastor Boisen og Bolsmændene af 8. Juni 1806, i rent Korn. Et Bol af 6 Mark Guld giver i Stedet for 3 Traver Havre,

1 $\frac{1}{2}$ Traver Rug og 1 $\frac{1}{2}$ Traver Byg forhen bestemt Tiende 18 Skpr. Havre, 6 Skpr. Rug og 6 Skpr. Byg forsvarlig godt og rent Korn. Det udgør i det Hele omtrent 24 Tdr. Rug, 24 Tdr. Byg og 72 Tdr. Havre.

Kornet bringes i Præstegaarden, naar Præsten tilsiger det, i hvert Aars Februar Maaned, og køres bort ved de sædvanlige omgaaende Kørsler til Sønderborg, Graasten, Bovrup, Egersund.

4. Oppebørsler af levende Kvæg og Viktualier.

a. Kvægtiender er her ikke brugelige.

b. Smørgebyrer:

Hver Boelsmand yder i Juni, naar det tilsiges, af hver Mark Guld han besidder eller har i Fæste, 1 Pd. godt Smør i Præstegaarden. En Helbolsmand giver derved 4 gode Brød og en Halvbolsmand 2. Heraf nyder Degnen den tredie Del, og er ham for mange Aar siden sin Andel Bols mænd tilviste.

Endnu giver hver Smaamand, som holder Ko, af hver Ko han holder, 1 Pd. Smør til Præsten, hvoraf Degnen intet faar.

5. Ostegebyrer.

I Juli gives af alle Helbolsmændene 2 Mk. R. M. Ostepege og 4 gode Brød dermed, og af Halvbolsmændene Halvdelen. Deraf faar Degnen den tredie Del.

6. Fastegebyrer.

I Fasten giver hver Helbolsmand Præsten en halv røget Gaas tilligemed 4 gode Brød og en Halvboelsmand Halvdelen, hvoraf Degnen intet faar.

OM OVERORDENTLIGE INDTÆGTER

1. Tiltrædelsespege gives ikke af Menigheden, undtagen at der paa Introduktionsdagen bringes et saakaldt Manteloffer paa Alteret.

2. Kirkestader.

I Mandsstolene hører til Pastoratet i Nr. 1 den 1., 2., 3. og 4. Plads og i Nr. 20 den 3. og 4. Plads.

I Fruentimmerstolene hører til Præstegaarden i Nr. 2 den 1. Plads; i Nr. 16 den 2., 5. og 6. Plads; i Nr. 13 den 6. Plads.

Præsteenken har i Nr. 16 den 1. Plads; men er der ingen Enke, benytter Pastoratet den.

Endelig har Pastoratet Nr. 24 alene.

3. Der er kun en fastblivende Ko, som Kirken har sat i Pastoratet, og som overleveres eller godtgøres Eftermanden af Formanden eller hans Arvinger.

4. og 5. Brændsel har Præsten kun i Pastoratets Skovskifter.

6, 7, og 8. Fiskeri, Mattefrihed og ved Delinger. Cessat.

9. En Begravelsesplads har Pastoratet i Kirkegaardens sydøst Hjørne 4 Favne i Kvadrat. Ligtalen over en afdød Præst plejer Provsten at holde.

10. Med Fortjeneste- og Naadesaaret, som ogsaa Enkepensionen, forholdes her efter Kongelig Forordning. Enken har 80 Rdlr. R. M. som den ottende Del af Kaldets Indtægter efter gammel Angivelse. Om Enkelandet og Huset derpaa er før talt.

OM ACCIDENTSER

1. Døbeforretninger.

a. For disse gives ifølge Vedtægt aldrig under 3 Mk. R. M. og Bolsmændene pleje endog at give noget mere. Det samme gælder naar Præsten afhentes med en Vogn til en Nøddaab.

b. Christentøj holder Præsten til 2 Mk. 8 Sk., 3 Mk. og 4 Mk., R. M.

c. Ved Barselkoners Kirkegang giver en Bolsmandskone aldrig under 5 Mk., og andre giver efter deres Omstændigheder 3. 4 ogsaa 5 Mk. R. M.

2. Konfirmationsgebyrer betales enten med unge Høns eller Penge efter Forældrenes Omstændigheder.

3. Skriftpenge.

Disse er indbefattet i de ovenanførte Offersatser.

4. Ved Ægteskaber gives af hvert Par:

a. For Forlovelsen 7 Mk. R. M.

b. For Proklamationen, naar Brudeparret er her, gives intet; er Brylluppet i en anden Menighed, saa gives derfor med Præstens Attest 1 Rdlr. 6 Sk. R. M.

c. For Kopulationen tilkommer Præsten 3 Rdlr. R. M.

og Følget ofrer efter Behag. For Ægtevielser i Huset betales dobbelt Gebyrer.

d. Forlanges Brudekrans og Smykke af Præsten, saa gives derfor 1 Rdlr. 4 Mk. R. M.

5. Forbønner for Syge er ikke sædvanlige; forlanges de, gives derfor efter Behag.

6. For Svages og Syges Berettelse hjemme betales nu intet, idet Betalingen derfor er indbefattet under de fire Ofre. Hvo, som holder Hest, henter Præsten paa en Vogn.

7. Liggebyrer.

a. En Tale over Børn ved Graven eller i Kirkegangen betales mindst med 3—5 Mk. R. M.

b. En Ligprædiken som holdes over alle Voksne, betales mindst med 2 Rdlr. 4 Mk. til 3 Rdlr. 2 Mk. R. M.

8. Attestata af Præsten betales med 1 Mk. 10 Sk. R. M.

9. Oplæses et Øvrigheds-Proklam for Privatpersoner, saa gives derfor nu kun 2 Mk. 6 Sk., men før ogsaa 3 Mk. 3 Sk. R. M.

Saaledes sket.

Nybøl den 22. Juni 1861.

G. Christensen,
Præst

J. Jørgensen,

H. Bundesen,
Degn.

Hans Christian Beck,
Kirkeværger.

Chresten Schmidt, Lorents Carlsen, Richel Clausen,
Klaus Jensen, Frederich Christensen,
Peter Fr. Petersen, Christian Nicolaisen,
Jens Clausen,
Ottemænd.

NYBØL SOGNS
Degneinventarium af 1796

oversat og revideret af nuværende
Præst, Degn, Kirkeværger og Ottemænd.
(1861)

OM DEGNE- OG SKOLELÆRERKALDETS HUSE

1. Degnehuset tilhører nu Nybøl Skoledistrikt, hvilket det paaligger at holde samme i beboelig Stand.

Disse Huse er:

- 1) Stuehuset af 16 Fag med Værelser, 2 Kakkelovne, Køkken, Lo, Stald, Kornrum, Skolestuen med Borde, Bænke, Kakkelovn og mere.
- 2) Et Udhus, 5 Fag, mod Nord, hvori Bagerhus og mere.
- 3) Gaardsrummets Indhegning og Vedligeholdelse hører med til Husenes Vedligeholdelse.

OM DEGNEKALDETS JORDER

1. Der er ved Kaldet foruden Have 4 Tdr. Land à 192 Kv. Roder, som Degneland, hvoraf Degnen selv maa betale Afgifterne, og som han selv maa dyrke, og 4 Tdr. Skoleland, som Nybøl Skoledistrikt maa dyrke og holde fri.

2. I Skoven har Degnen meget lidt, nemlig et lille Skifte i Møllensnejen, 4 Favne bredt. Deri er nogle smaa Ege, Torne og Hassel.

3. Tjenesteydelser har Degnen af Menigheden kun ved Villighed.

4. Degneinderster er:

- 1) Jørgen Kaad, som betaler for 7 Kv. Roder Land, dermed indbefattet den Grund, hvorpaa Stedet er bygget, 1 Rdlr. R. M. aarlig og
- 2) Maler Hans Peter Petersen, som betaler for 6 Kv. Roder, ligeledes med Indbegreb af Grunden, hvorpaa et Aftægtshus staar, som er tilbygget det førstnævnte, ogsaa 1 Rdlr. R. M. aarlig.

OM DE AARLIGE OPPEBØRSLER

1. I Penge.

a. Som Organist har Degnen siden 1720, da Orgelet

kom, aarlig til Mikkelsdag af Sognet 12 Rdlr. 4 Mk.
13 Sk. R. M.

Til Bælgetræderen faar Degnen aarlig af Kirkekassen 6
Rdlr. 2 Mk. 6 Sk. R. M.

Som Skolelærer har Degnen aarlig: i Løn 120 Rdlr. R. M.,
i Korn 5 Tdr. Rug, i Brændsel til Skolen 9400 Tørv, og
til eget Brug 6400 Tørv.

For Skolelisterne af Kirkekassen 1 Rdlr. 58 Sk. R. M.

Staaende Løn og Legatpenge har Degnen ikke videre.

Aarlig har han ved Kirkeregnskabet:

For Klokkereb og Fedt 8 Mk. R. M.

For at holde Alterklædet rent 1 Mk. 10 Sk. R. M.

b. Offer hæver Degnen paa de fire sædvanlige Offer-
dage; hver Gang af hver Konfirmeret i Menigheden 2 Sk.
R. M.

c. og d. Real- og Personalafgifter forefindes nu ikke
videre.

2. Korn og Indkomster fra Marken. Cessat.

3. Oppebørsler af levende Kvæg.

a. Tiende. Cessat.

b. Smørgebyrer.

Degnen nyder den tredie Del af denne Oppebørsel som
Menigheden efter Pintse maa bringe Kirketjenerne i Huset
i Forhold til Bolene. Af hver Mark Guld giver de 1 Pd.
Smør. En Helbolsmand giver derhos 4 Brød, og en Halv-
bolsmand 2 Brød. Fra mange Aar af har Degnen faaet
sig tilvist den tredie Del af Bolene ved denne Oppebørsel.

c. Ostegebyrer.

Ligesom før hæver Degnen efter Smørleveringen 2 Mk.
R. M. for en Ost og 4 Brød af en Helbolsmand, og halvt
af en Halvbolsmand.

d. Julegebyrer.

Til denne Tid giver hver Helbolsmand Degnen 1 Skp.
Byg, 2 Skpr. Havre og 4 Brød derhos, og en Halvbols-
mand den halve Del, hvilket tilsammen udgør 4 Tdr.
Byg og 8 Tdr. Havre, samt 128 Brød.

OM OVERORDENTLIGE INDTÆGTER

1. Degnen har alene Omkostningerne ved Bestallingen.

2. Foruden Degnestolen i Koret har Degnen i Nr. 23

af Mandstolene den 2. Plads; i Nr. 17 af Fruentimmerstolene den 6. Plads, og i Nr. 23 den 1. og 2. Plads.

3. Faststaaende Køer. Cessat.

4. 5. 6. 7. og 8. Cessat.

9. En Begravelse har Degnen paa Kirkegaarden.

10. Nuværende Enkepension er 48 Rdlr. R. M.

OM ACCIDENTSER o. a.

1. Daab.

a. Døbes i Kirken eller hjemme bekommer Degnen 20—24 Sk. R. M.

b. Christentøj. Cessat.

c. Ved en Barselkones Kirkegang har Degnen 16 Sk. R. M.

2. og 3. Cessat.

4. Ved Ægtevielser gives Degnen 1 Rdlr. R. M. og Følget ofrer efter Behag.

Ved Ægtevielser efter Allerhøjeste Concession gives dobbelt Gebyrer.

5. og 6. Cessat.

7. Liggebyrer er ulige; for et Barn 24—40 Sk. R. M. for en Voksen 8 Mk. R. M. ogsaa vel mere.

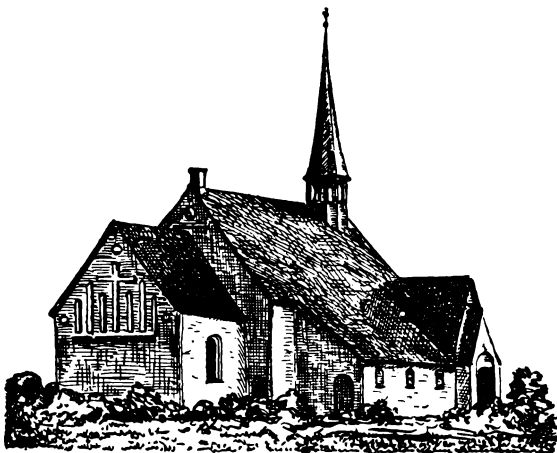
Forlanges Sang i Huset over Børn eller Voksne, betales derfor 2 Mk. R. M.

FRIMENIGHEDSKIRKEN.

Sundeved Frimenighed dannedes i 1901 og Kirken op-³/₄førtes to Aar efter. 1907 fik Menigheden sin egen Præst, Jørgen Eriksen fra Oksbøl, der virkede her indtil 1920, da han blev indsat som Sognepræst i Asserballe, hvor han døde den 30. April 1941.

Kirken er bygget af Egnens hvidgule Mursten efter Tegning af Martin Nyrop. Den bestaar af Skib med Side-skib og Portalbygning mod Nord samt retvinklet Kor. Skibet bærer en Tagrytter.

Døbefonten er en romansk Kumme. Den har ligget paa Hans Moos' Gaardsplads i Undelev, med Bunden opad, og Karlene benyttede den som Skammel, naar de steg til

Frimenighedskirken i Stenderup

Hest. Peter Moos i Nybøl foranledigede at Kirken fik den. Den var noget beskadiget og blev restaureret paa Bornholm.

*SOLDATERGRAVENE OG MINDESTEN FRA DE
SLESVIGSKE KRIGE.*

Paa Nybøl Kirkegaard hviler en Del faldne Soldater fra de slesvigske Krige, baade danske og tyske.

Fra Kampene i 1848 findes kun en Grav over syv danske Faldne. Det er en sleben Granitsten med følgende Indskrift:

Denne Sten
satte
det danske Folk
over
7 trofaste Sønner
som hengave Livet for Fædrelandet
i Aaret 1848.

Disse 7 Mand faldt under Kampene i Sundeved den 28. Mai og 5. Juni 1848. De blev begravet forskellige Steder paa Markerne i Nybøl Sogn. 1852 blev de gravet op, lagt i Kister og jordet den 1. Februar paa Nybøl Kirkegaard.

Af disse Faldne kendes kun tre Navne. De var alle af 2. Forstærkningsbataillon:

Menig Nr. 111 Niels Jørgensen, Skoustrup, 1. Komp.

Menig Nr. 204 Peter Andersen, Slagbølle, 2. Komp.

Menig Nr. 104 Rasmus Frederiksen, Østeraalling, 4. Komp.

Paa de samme Marker var tre af de tyske Forbundstropper bleven begravet, der faldt i de samme Kampe. Disse Lig blev ogsaa gravet op igen og jordet den 31. Januar 1852 paa Nybøl Kirkegaard. Denne Grav kendes ikke mere.

Nybøl Kirkebog beretter:

31. Januar 1852: »— blev 3 tyske Soldaters Ben jordede paa Nybøl Kirkegaard i en Ligkiste, efter at man havde samlet dem fra forskellige Steder paa Sognets Marker, hvor de i Krigens Aar 1848 vare faldne og bleven begravede«.

1. Februar 1852: »skete det samme med 7 danskes Ben, samlede i to Ligkister. Navnene og Fødestedet var ukendte.« —

Foran Korgavlen ligger to hannoveranske Soldater begravet, de faldt i Kampene ved Nybøl den 5. Juni 1848. Graven ses ikke mere.

»Deutscher Kriegsgräberfürsorge« sendte 1924 en Sten til Graven med følgende Indskrift:

Hier ruhen
2 tapfere Hannoveraner
gefallen in den Kämpfen
1849.

Denne Sten er hidtil ikke bleven sat paa Graven. Aarstallet er ikke rigtigt de faldt 1848 — Herom berettes i Nybøl Kirkebog:

»Den 6. Juni 1848 begravede hannoverske Soldater paa Nybøl Kirkegaard, ved Østerenden af Kirken, lige ud for Vinduet, tvende faldne Medsoldater, og have ladet sætte paa Graven et Trækors med følgende Indskrift:

»Hier ruhen
die Infanteristen vom Köngl. Hannoverschen
6ten Inft. Regt.
A. Vollmann, Edelkamp

Beide fanden nach tapferer Gegenwehr, von mehreren Kugeln getroffen, bei Nübel den 5. 6. 1848 ihren Tod«.

Endvidere beretter Kirkebogen, at bajerske Soldater den 13. April 1849 begravede deres samme Dag faldne fire Kammerater ved Østenden af Nybøl Kirke og rejste to Trækors paa Graven. De Faldne er Korporal Loth og Jægerne Schmidt, Koch og Daller af 2. Bayerske Jægerbataillon.

Grave fra 1864.

Granitobelisk:

Minde over
20
tapre danske
Soldater
faldne
i Krigen
1864

Ved Stenens Fod staar en Marmortavle med de faldnes Navne:

2. Regiment.

Komp. Nr.

1	308	Und.korp. C. P. F. Nimb, Kallundborg
2	4	Res.korp. V. Nielsen, Vellerup
3	244	Menig L. Jensen, Hanehoved
5	319	Menig N. Jensen, Ousted
6	455	Menig H. Frederiksen, Hundie
6	573	Menig P. Jensen, Torpegave
7	21	Menig A. Poulsen, Rolighed

8	42	Korp. L. A. H. Svendsen, Helsingør
8	131	Menig C. P. Hansen, Lyngby
6. Regiment.
2	50	Menig J. L. Frederiksen, Aarhus
9. Regiment.
3	270	Menig T. A. Jensen, Hjern
20. Regiment.
2	205	Menig H. L. Jensen, Breining
2	218	Menig H. T. Jacobsen, Kleimark
2	374	Menig P. Jensen, Rønde
2	505	Menig A. L. Thomsen, Emmerlev
7	290	Menig J. Nissen, Illerhede
22. Regiment.
3	118	L. A. A. Borup, Aalborg
4	92	J. Hansen, Gjelsted
4	204	C. Christensen, Tvedegaard
8	75	E. J. Borup, Kiøbenhavn.

Paa Obeliskens Bagside:

Taknemmelige
Mænd og Kvinder
i Nybøl Sogn
satte dem
dette Minde.

Korp. Villum Nielsen af 2. Regt. faldt den 18. April nord for Skanse VI. En Mindesten er rejst paa Stedet.

Menig Frederiksen af 6. Regiment blev saaret og fanget den 13. April og døde paa Stenderup Lazaret Dagen efter. — De øvrige 18 Mand blev alle saaret og fanget den 18. April og bragtes til det prøjsiske Feltlazaret i Stenderup, hvor de døde.

»Sønderborg Ugeblad« af 17. Oktober 1865 bringer følgende Notits om Obeliskens Indvielse:

»Nybøl, i Sundeved, den 15. Oktober.

Idag fandt den højtidelige Indvielse Sted paa vor Kirkegaard af det Monument, som Sognets Beboere ved frivillige Bidrag har rejst til Minde om 20 faldne danske Krigere. Indvielsen fandt Sted om Eftermiddagen Kl. 2. Efter at et Psalmeverv var afsungen, holdt Sognets Præst,

H. Christensen, en smuk Indvielsestale, hvorpaa atter blev afsunget et Psalmeverv.

Henved 500 Personer deltog i denne smukke Højtidelighed, der blev begunstiget af det smukkeste Vejr. Det gjorde et dybt Indtryk paa alle Tilstedeværende, da efter endt Højtidelighed en gammel Bonde fra Sognet blottede sit Hoved og med tydelig Stemme takkede baade Quinder og Mænd for den Ære, de havde vist hans afdøde Søn, ved paa den indhegnede Plads ogsaa at medtage den Jord, hvori hans Støv hvilede.

Monumentet, som er forfærdiget efter Tegning af Murmester Dethlefsen i Nybøl, tager sig meget smukt ud og var behængt med Guirlander og Krands, ligesom ogsaa den indhegnede Plads var prydet med en uhyre Mængde Krands og Silkebaand.

Paa Monumentets ene Side staar: »Minde over 20 tapre danske Soldater, faldne i Krigen 1864«, og paa den anden Side: »Taknemmelige Mænd og Quinder i Nybøl Sogn satte dem dette Minde«. — —

Den gamle Bonde, der talte ved Indvielsen, var Andreas Petersens Fader fra Stenderup. Hans Søn, Andreas Petersen, stod som Menig ved 20. Regt. Han faldt den 18. April i Kampen omkring Langdamsgaard haardt saaret i Fangenskab og døde paa et Lazaret i Flensborg den 27. April. Liget førtes til Hjemmet i Stenderup den 29. April og bissattes paa Nybøl Kirkegaard den 30. April.

Indenfor Obeliskens Indhegning staar Andreas Petersens Mindesten; en Marmortavle med Indskrift:

Minde,
Andreas Petersen
født i Stenderup d. 1. Novbr. 1830
20. Inftr. Regmt. 6. Comp. Nr. 460
saaret under Forsvaret af
Skandserne ved Dybbøl d. 18.
død paa Lazarethet i Flensborg
d. 27. og jordet hersteds
d. 30. April 1864

Indenfor samme Indhegning staar en anden Marmortavle, til Minde om et falden Sognebarn:

Minde.

Christian Lorenzen
født i Nybøl d. 3. August 1829
20. Inf. Regmt. 6. Comp. Nr. 454
Falden under Forsvaret af
Skandserne paa Dybbøl
d. 18. April 1864
Hvor dit Støv end hviler,
saa hviler det i Fred.

Lorenzen hviler i en af Fællesgravene paa Dybbøl. Han faldt, ligesom Andreas Petersen, da Kompagniet gik frem mod Langdamsgaard.

Jernkors:

Her under hviler Støvet af
Menig Frederik Booth,
født i Tastrup ved Flensborg
af 18. Rgmt. 8. Comp.
falden i Krigen 1864.

Sleben Granitsten:

Jes Peter Iversen
af 21. Inf. Rgt.
Saaret ved Slaget 3. Febr. 1864
død i Nybøl af sit Saar
d. 13. Oktober 1866

Nybøl kirkebog beretter: »Den 22. Mai 1866 døde Ungkarl Jes Peter Iversen, ægte Søn af Inderste Jes Johann Iversen i Nybøl og Ingeborg Margaretha født Hinrichsen. 27 Aar, 3 Maaneder, 2 Dage«. — Dødsdagen paa Stenen vil derefter ikke være rigtig, da man maa antage, at Kirkebogen er dokumentarisk.

Paa Kirkegaardens nordvestlige Del findes flere præj-siske Grave og Mindesten.

Et stort Monument over Faldne af det Brandenburgske Infanteri Regiment Nr. 24.

En Marmorplade over Løjtnant i 24. Inf. Regt. Emil Troschel, som faldt ved Røgebøl den 14. Marts 1864.

Et Jernkors over Løjtnant i 7. Brandenburgske Infanteri Regiment Nr. 60, Emil Maurer. Han blev haardt saaret den 18. April ved Dybbøl Snej og døde den 29.

April paa Johanniterlazarettet i Nybøl Skole. Der staar en Mindesten paa Stedet hvor han faldt.

En Mindesten, bygget af Betonstykker fra Krudtkamrene i Skanserne med Jernplade og senere (1868) indføjjet Marmortavle. Her hviler Løjtnant ved 3. Garde Gren. Regiment E. C. von Negelein, han faldt den 18. April under Fremrykningen mellem Skanse V og VI.

Af kendte prøjsiske Officerer, der hviler paa Nybøl Kirkegaard, skal endnu nævnes Premierløjtnant ved Ingeniørerne Lommatzsch, der faldt under Stormen i Skanse V.

Desuden hviler mange prøjsiske Underofficerer og Menige paa Kirkegaarden.

Paa Nybøl Skole er indmuret to Mindetavler:

1. Generalmajor von Raven. Han blev dødelig saaret, da han den 18. April førte sin Brigade frem mod Brohovedet og døde i Nybøl Skole den 27. April.
2. Major Carl von Jena (Inf. Regt. Nr. 60) blev Natten til den 13. April saaret foran Dybbøl Stillingen og døde i Nybøl Skole den 16. April.

Den tyske Johanniterorden, under Ledelse af Grev Stolberg—Wernigerode, fulgte med den prøjsiske Hær herop i 1864. I Nybøl Skole indrettede de et fast Lazaret under Ledelse af den kendte Kirurg Dr. v. Langenbeck. Ogsaa i Sottrup Skole og Øster Sottrup Skoles Lærerbolig blev Johanniterlazaretter indrettet. Disse Lazaretter var for saarede Officerer.

En Del danske Officerer, som faldt saarede i Fangenskab den 18. April, blev indlagt paa Johanniterlazarettet i Nybøl Skole, og paa Feltlazarettet i Stenderup. Flere af dem døde paa Johanniterlazarettet i Nybøl:

Prlt. P. F. V. Hansen, Adjutant ved 1. Brigade døde d. 23. April.

Major Rosen, Souchef ved Overkommandoen, døde samme Dags Aften, d. 18. April.

Skl. Schultz ved 9. Regiment, døde d. 20. April.

Skl. Reiter ved 2. Regiment, døde d. 28. April.

Endvidere døde følgende danske Officerer paa Stenderup Lazaret, indlagt den 18. April:

Kaptajn H. J. V. Hansen ved 9. Regiment, † 30. April.

Svensk frivillig Sklt. Lundegren ved 22. Regt., † 28. April.
Prlt. E. F. M. Schmidt ved 9. Regt., død samme Dag;
Aften.

Den i det 12. Aarhundrede oprettede Johanniter-Orden havde altid staaet i Barmhertighedens Tjeneste. — Mange af Ridderne havde været Medlemmer af det frivillige Hjelpekorps under Frihedskrigene i 1812-15, og de nærrede Tanken om ved given Lejlighed at danne et eget Hjelpekorps. I 1856 havde Ordenskapitlet forberedt sin Deltagelse i den Krig, der ventedes, men da Krigsfaren drev over, kom de trufne Foranstaltninger ikke til Udførelse. Dette skete derimod den 20. Januar 1864, da Krigen mod Danmark stod foran Døren og de prøjsiske Tropper allerede var under Opmarch.

Ordenskapitlet med Ordenskansleren Grev Eberhard til Stolberg-Wernigerode i Spidsen vedtog, at stille alle Ordenens Midler til Raadighed for Oprettelsen af Lazaretter. Grevnen allierede sig med sin Søster, Grevinde Anna til Stolberg-Wernigerode, der forestod Diakonisse-Moderhuset »Bethania« i Berlin og med Forstanderen Wichern fra »Rauhes Haus«, og hermed begyndte den Bevægelse, man kalder Feltdiakoni. Samtidig blev det prøjsiske Røde Kors stiftet, idet der blev nedsat en Centralkomite af prøjsiske Foreninger til Pleje af saarede og syge Krigere i Felten, og Grev Stolberg-Wernigerode blev stillet i Spidsen for den samlede Hjelpevirksomhed.

Ordenen oprettede nu i Begyndelsen af 1864 et Lazaret i Altona paa 55 Senge, og da den prøjsiske Hær efter Rømningen af Dannevirke og Kampen ved Sankelmark begyndte Belejringen af Dybbølstillingen, oprettedes et andet Lazaret paa 32 Senge i »Bellevue« i Flensborg og senere et Hjelpe-lazaret paa 24 Senge i »Villa Königsgarten« sammesteds.

Endnu nærmere ved Kamplinien var der et fast Lazaret i Nybøl Skole med 15 Senge og et Feltlazaret i V. Sottrup Skole ogsaa med 15 Senge.

I Øster Sottrup Skoles Lærerbolig blev af Johanniterne oprettet et Filiallazaret. Dertil bragtes den 29. Juni 1864 fire danske og fire prøjsiske Officerer.

Et andet Lazaret var indrettet i Øster Snogbæk, her døde Oberst Faaborg, Chefen for 4. Brigade, der blev haardt saaret den 29. Juni under Angrebet paa Tombølgaard (nord for Kær By). Daniel Bruun skriver i »Halvhundredaars Mindeblad« (1914), at »Brødre af Johanniterordenen plejede ham paa det bedste«. —

I Vester Sottrup blev et stort Bondehus indrettet til Optagelse af de haardst saarede; der var to større Stuer til 4 saarede og en mindre til to saarede. Paa Kvisten var Læger og Sygepassere indkvarteret.

Lige foran Skanserne i Nærheden af Avnbjerg var en stor Forbindingsplads og i selve Ildlinien gjorde 6 Johannitere og 12 Diakoner Tjeneste. De var utrættelige i deres Hjælp til de saarede.

I de nævnte Lazaretter blev 218 saarede og syge plejet, af disse døde 10 prøjsiske, 10 danske Officerer, 4 Underofficerer og Menige.

Under Felittoget gjorde 20 Johanniter, 9 Læger, 15 Brødre fra »Rauhes Haus« og 38 Diakonisser Tjeneste, sidstnævnte i Militærlazaretterne i Aabenraa, Haderslev, Broager, Sønderborg og Kolding.

Overlæge var den berømte Kirurg Generallæge Dr. Bernhard von Langenbeck, andre kendte Læger var Dr. Friedrich v. Esmarch og Dr. Ressel. Hele Sygeplejen sorterede under Grevinde Anna til Stolberg-Wernigerode.

Dr. Ressel skriver i sin Bog »Die Kriegshospitäler des St. Johanniter-Ordens im dänischen Feldzuge« om Lazarettet i Nybøl:

»Den store Skolestue med Stengulv og Maatter kunde rumme 9, i Nødstilfælde 12 Senge, i Lærerens ene Stue boede Ridderen, i den anden var der 2 til 3 Senge, ialt 12-15. Paa Stormdagen (18. April) var der 25, men saa maatte ogsaa Ridderen, Lægerne og Skolemesteren rykke ud, indtil nogle af Patienterne blev evakueret eller døde.

Iblandt de danske saarede var Kaptajn Redsted af 9. Regiment, der den 18. April blev haardt saaret under et Forsøg paa at trænge ind i Dybbøl Mølle. Han faldt i Fangenskab og bragtes til Johanniter Lazarettet i Nybøl.

FÆLLESGRAVEN ØST FOR NYBØL KIRKE

Indhegning med to Mindesten, en dansk og en prøjsisk.
Sleben granit:

Her hviler
21 tapre danske
Soldater
som faldt
den 18. April 1864

Stensat Høj med en høj Granitobelisk, kronet med en
Ørn, siddende paa en Kanonkugle:

Hier ruhen
64 tapfere Preussen
gefallen 18. April 1864.

I Højsiderne er indsat to Sandstensplader over:

1. Obergefreiter Wilh. Seering ved 3. Brandenburgske Artilleribrigade. Han bragtes den 18. April haardt saaret til Stenderup Lazaret, hvor han døde Dagen efter og blev lagt i Fællesgraven.
2. Gefreiter Friedrich Markgraf I ved 11. Ulanregiment, død 12. Februar 1864.

Den 12. Februar kom nogle prøjsiske Ulaner i Fægtning med danske Infanterister mellem Sottrup og Dybbøl. Markgraf faldt. Kammeraterne tog ham med tilbage til deres Kvarter paa Avnbølgaard, hvor de begravede ham i Haven under et Kirsebærtræ og satte en Sten paa Graven. — En senere Ejer af Gaarden fjernede Stenen, da han mente, at Graven forstyrrede Havens Glæder. I længere Tid laa den paa Havediget, indtil den blev anbragt hvor den nu ligger. Selve Graven er altsaa ikke i Nybøl, men i Haven paa Avnbølgaard.

Lidt vest for Stenderup, ved Vejen til Nybøl Mølle, har Komiteen til Rejsning af Mindesten for Faldne i de slesvigske Krige sat to Mindesten.

- 1) Her faldt
norsk Frivillig
Sekl. L. H. S. Lövenskiold
ved 10. Batl.
den 5. 6. 1848.

Stenen er rejst den 14. Juni 1925.

Sekondløjtnant Baron Leopold Lövenskiold var født 1813 paa Fossum Jernværk i Norge, Søn af Amtmand, senere Statholder i Norge, Severin Lövenskiold. Vinteren 1847-48 opholdt Lövenskiold sig i København, og da Krigen udbrød i Foraaret 1848, meldte han sig som Frivillig og ansattes ved 10. Bataillon. Han deltog i Kampene ved Bov og Slesvig. Den 24. Mai 1848 blev han udnævnt til Sekondløjtnant og som saadan kæmpede han den 28. Mai ved Dybbøl. Under Kampen den 5. Juni blev 10. Bataillon beordret frem mod Nybøl Mølle. Her faldt han. Haardt saaret førtes han til et Lazaret i Flensborg, hvor han døde den 14. Juni. Hans Grav er paa Sønderborg Kirkegaard.

- 2) Her faldt
Prlt. H. Collstrup
ved Artilleriet
den 28. Mai 1848.

Stenen blev rejst den 25. Oktober 1938.

Under Kampen ved Stenderup den 28. Mai stod Fjens Artilleri ved Nybøl Mølle og aabnede Ilden, saasnart Teten af de danske Kolonner viste sig i den vestlige Udkant af Stenderup By. Til at besvare den fjendtlige Ild var 6 Kanoner af Batteriet Jessen kørt frem ad Vejen mod Nybøl Mølle, hvor de aabnede Ilden. Prlt. Collstrup, der stod midt i Batteriet faldt, truffet af et Granatstykke.

GRAVEN VED BØFFELKOBDEL

*»De vog dem,
vi grov dem
en Grav i vor Have,
lagde dem ved Siden af den alfare Vej.«*

Saaledes skrev Holger Drachmann om Graven ved Bøffelkobbel i Aaret 1877, da han efter et Besøg paa Sundeved og Als udgav sin lille Bog »Derovre fra Grænsen«. Graven ligger i den lille Have foran Huset ud mod Hovedlandevejen Sønderborg-Graasten. Stenens Indskrift beretter, at her hviler to danske Soldater, en Dragon af 4. Dragon Regiment og en Infanterist af 18. Infanteri

Regiment, som faldt under Forpostfægtningen den 22. Februar 1864.

Husets Beboere, Jørgen og Katrine Fink, begravede de to Faldne i deres Have, og med rørende Kærlighed har de værnet og pyntet denne Grav i over 40 Aar, indtil deres Død, 1905.

Jørgen Johansen Fink blev født i Varnæs den 11. Juni 1817, hans Hustru var født den 1. Januar 1819 i Dybbøl.

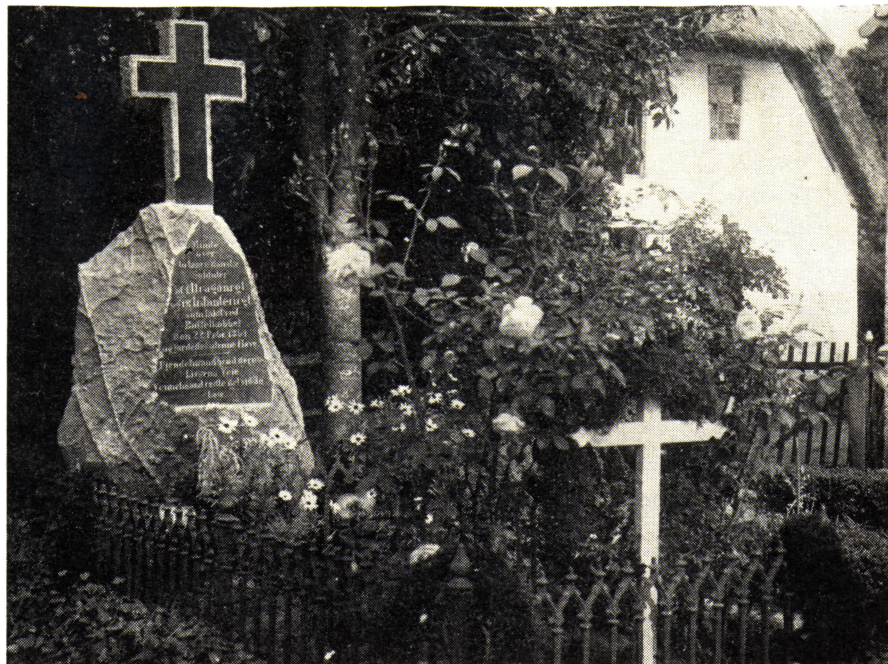
Han blev Soldat i 1842. Ved Krigens Udbrud 1848 blev han indkaldt til 12. Bataillon, i 1849 stod han ved 3. Reservebataillon og var 6. April 1849 med i Kampen ved Ullerup. Den 12. September 1850 deltog han med Hæder i Træfningen ved Mysunde, hvor han blev saaret. —

I disse Krigsaaar levede Katrine som ung Pige i sit Hjem i Dybbøl By, hvor hun ligeledes lærte Krigen at kende paa nært Hold. Da Kampen under Slaget den 5. Juni 1848 trak sig ind gennem Dybbøl By, faldt Kuglerne saa tæt i hendes Fødegaard, at hun sammen med de andre fra Gaarden maatte søge Dækning i en Jordgrav, indtil Kampen var forbi.

Den 13. Juni 1854 holdt Jørgen Fink Bryllup. Ægteparret bosatte sig derpaa ved Bøffelkobbøl, hvor de havde erhvervet den lille Landejendom lige ved Landevejen.

I Februardagene 1864 laa dette Sted imellem de fjendtlige Linier og der fandt flere Forpostfægtninger Sted. Særlig haard var Fægtningen om Besiddelsen af Skoven ved Bøffelkobbøl den 22. Februar. Denne Dag var af Prøjerne bestemt til en større Rekognoscering, hvorved den danske Linie skulde kastes tilbage til Skanserne. Hele den i Sundeved staaende Styrke skulde anvendes til dette Formaal, og den danske Forpostlinjes venstre Fløj omkring Bøffelkobbøl skulde afskæres. Her stod 18. Regiments 2. Kompagni med 4 Feltvagter fra Stenbæk til Landevejen 600 Alen Øst for Nybøl Kirke. Henimod Kl. 7 Morgen aabnedes Angrebet, og Forposterne maatte trække sig tilbage efter tappert Forsvar.

18. Regiments 2. Kompagni mistede under denne Kamp tre Mand foruden Kompagnichefen, Premierløjtnant F. W. Bruun:

Graven ved Bøffelkobbøl

Nr. 441 Hans Hansen, Kyse, falden,
Nr. 499 Johan J. Jacobsen, Flensborg, der blev saa-
ret, døde paa et Lazaret i København den 29. Marts
og blev begravet paa Garnisons Kirkegaarden den 4.
April.

Nr. 120 Christen Andersen, Store Linde, fangen og
død paa Fæstningen Küstrin (Svindstot) den 8. Sep-
tember, begravet i Küstrin den 11. September 1864.
Graven er endnu bevaret.

Regimentets andre Kompagnier har ikke været ved
Landevejen ved Bøffelkobbøl, saa den Infanterist, der
hviler i Graven, ikke kan være nogen anden end Hans
Hansen fra Kyse.

4. Dragonregiment tabte to Mand under Fægtningen
ved Bøffelkobbøl den 22. Februar:

Dragon Nr. 103 ved 5. Eskadron, Jens Christensen,
faldt, og

Dragon Nr. 47 ved 5. Eskadron, Christen Nielsen,
blev saaret og bragt til Sønderborg Lazaret, hvor han
døde den 24. Februar. Han blev jordet paa Sønder-
borg Kirkegaard den 29. Februar.

I Bogen »Krigen 1864 og de Faldnes Minde« af Vil-
helm Cohen, København 1865, i hvilken der findes en
saa godt som fuldstændig Tabsliste for alle Hærens Af-
delinger, anføres Dragon Christensen og Hans Hansen
som »sandsynligvis begravede paa Sønderborg Kirke-
gaard«. — Disse Lister er dog ikke helt paalidelige; der
er konstateret Fejl i dem. —

Jens Christensen hviler i Graven ved »den alfare Vej«.

Ægteparret i Bøffelkobbøl havde under Kampen søgt
Dækning bag Huset, og da de, efter at Skydningen var
stilnet af, atter kom udenfor, fandt de de to Faldne. De
bar dem ind i Stuen, men Livet var udslukt hos begge. De
danske Tropper var trængt tilbage og Huset laa nu inden-
for den prøjsiske Linie. Fink gav Meddelelse til en prøjsisk
Officer, at der laa to Faldne i hans Stue, men Ligene blev
ikke afhentet. Dagen efter besluttede Fink og Hustru at

begrave de Faldne i deres Have¹⁾). Fink gravede Graven, en Karl fra Naboejendommen hjalp at bære Ligene ud. Da der ikke kunde skaffes Kister, bredte Fink Dragonens blaa Kappe over Ligene. Han forrettede selv Jordpaaka-stelsen, idet han hviskede ud over Graven: »I Jesu Navn, hvil i Fred!« Saa dækkede han Graven til, medens Katrine Fink bad et stille »Fader vor«, over de døde og lyste Guds Fred over dem.

Nogen Tid efter fik nogle prøjsiske Soldater den Idé, at der under den nylig kastede Jordhob gemtes Værdisager og andet, og trods al Forklaring fra Jørgen Finks Side tog de fat paa at grave Graven op. De fortsatte indtil de naaede Dragonens blaa Kappe. Saa skovlede de Graven til igen og satte et lille Trækors med Indskrift:

»Hier ruhen 2 tapfere Dänen.
Sie fielen am 22. Februar 1864.«

Efter Krigen fjernede Fink det Trækors, Soldaterne havde sat, og den 18. December 1864 rejste han et lille Minde paa de faldnes Grav. Mellem to Træsøjler ved Hovedenden anbragtes en Plade med Indskriften:

Her hviler 2de tappre danske
en Dragon af 4de og en Infant. af 18de Reg.
faldne den 22de Februar 1864.

Paa hver af Søjlerne laa en Kanonkugle. Paa Pladens Bagside stod følgende Vers, skrevet af Kathrine Fink:

»Her hviler Danmarks tapre Sønner,
som faldt for Overmagten her;
de slumrer sødt i Gravens Gemme,
dog fjernt fra deres Slægtninger.
I Himlen har de Sejren fundet,
Fredssol for dem er der oprundet.«

Midt paa Graven anbragtes et Kors med et rundt Midtstykke, ligeledes forsynet med et Vers af Katrine Fink:

¹⁾ Holger Drachmanns Skildring i sin lille Bog »Derovre fra Grænsen«, S. 78, er ikke rigtig. Ingen i Huset har set, hvordan Dragonen faldt.

»I Jordens Muld vi har nedsænket
de dyrebare danske Helte,
som slog for Danmarks gamle Ret.
De stod og kæmpede med Ære
Indtil de Heltedøden fandt.
Derfor vi Ærens Kranse flette
til Minde for de danske Helte.«

Dette Kors opbevares i Jørgen og Katrine Finks Min-
desamling i Museet paa Sønderborg Slot.

Omkring Graven var sat et Jernstakit og det hele var
omslynget af Vedbend. 1900 lod Krigsministeriet, efter
at det havde erhvervet Gravpladsen som Ejendom, sætte
en Granitsten med Indskriften:

»Minde over 2 tapre danske Soldater af 4. Dragonrgt.
og 18. Infanterirgt., som faldt ved Bøffelkobbøl 22. Fe-
bruar 1864 og jordedes i denne Have.

Fjendehaand brød deres Livsens Veje,
Vennehaand redte det sidste Leje.«

Senere er en ny Tavle anbragt foran Stenen:

Drg. Jens Christensen
fra Spjellerup
Inf. Hans Hansen
fra Kyse.
Begge fra Sjælland.

Hos de to Faldne har man tilsyneladende ikke fundet
noget, der kunde tjene til en Identificering af Ligene, og
der hengik en Aarrække før Spørgsmaalet dukkede op:
Hvem er de to Faldne?

Der blev skrevet i Aviserne om Graven i Haven, om
den Dragon og Infanterist, der hviler der, og om Finks
kærlige Pleje af Graven.

I Marts 1868 modtog Jørgen og Katrine Fink følgende
Brev fra den faldne Dragons Enke:

»Kjære elskede Venner.

Da her idag er blevet mig forklaret saaledes, at ved
Dybbøl i Johan Jørgens (skal være Jørgen Johan-
sens) Have skulde være en Dragon og en Infanterist

begravet, om hvis Grav Johan Jørgensen har ladet sætte en Jern Gittervæg om. Tør jeg spørge Eder, kjære Venner, om Dragonens Navn og Nummer, Regiment og Eskadron og hans Dødsdags Datum? Jeg har Haab om, at det er min kjære elskede Mand, som blev skudt i sidste Krig. En lille Sølvkasse hvori to Lokker Haar var, den ene Lok af mig, den anden af hans lille Datter. Uden paa Sølvkassen stod »Erin-dring«. (havde han hos sig).

Kjære Venner, nu vil jeg bede Eder, om I snarest mulig vil skrive til mig herom som jeg har skrevet — er det nu min Mand, der er begravet hos Eder, da vil jeg og nogle af Familien aflægge et Besøg hos Eder. Far vel; Lev vel, kjære Venner.

Min Adresse er til Parcellist Christoffer Jacobsen i Store Uberup pr. Sorø.

Inger Marie Christensen født Hansen.«

Inger Marie Christensen fandt sin Mands Grav og af-lagde kort efter Besøg i Bøffelkobbel. Flere af Christen-sens Familie opsøgte Graven, og disse Besøg førte til et varigt Venskab mellem Finks og den faldnes Efterladte. I de Breve, som endnu opbevares i Finks Mindesamling paa Sønderborg Slot, skriver Katrine Fink og Inger Christensen »Kære« og »hengivne Søster« til hinanden. Det sidste foreliggende Brev fra Inger Christensen til Katrine Fink, dateret 16. Februar 1890, har Overskriften »Kjære Søster«. Inger fortæller om en svær Operation, hun har gennemgaaet, at da hun laa paa Operationsbor-det, »da var mine Tanker hos dig kjære Søster, som saa trofast har prydet min Mands Grav i 26 Aar. Jeg tænkte, at Timen var kommet, at jeg og min Mand skulde samles hos vor Gud og Fader i Himmelen, men Tiden var ej endnu inde«. — —

Endnu til Finks Guldbryllup, den 13. Juni 1904, sen-der den faldne Dragons Broder, Gaardejer Andres Chri-stensen i Spjellerup, Familiens Hilsen og Tak til Gravens trofaste Værgere. —

De sidste Breve, Dragon Jens Christensen i 1864 sendte

til sin Hustru og Broder, opbevares i Finks Mindesamling og lyder:

Midsunde d. 3. Februar 1864.

Elskede dyrebare Kone.

Jeg har bekommet Dit Brev og Pengene, det gjør mig meget ondt, at jeg ikke har kunnet skrive Dig til før, da jeg meget godt ved, Du er bekymret for mig, nu da Krigen er begyndt. Men det skal Du ikke være, kjæreste Inger, thi vil Vorherre bevare mig, saa har det ingen Nød, og er det hans Villie, at jeg skal falde, saa vil han ogsaa nok sørge for Dig og den lille Marie. Og han kan forsørge Eder langt bedre, end jeg er i Stand til. Lad derfor ikke Modet synke, min Elskede, vel synes det, som om Du var ret forladt i Øjeblikket, men kjæreste dyrebare Inger, Du er ikke saa forladt, som synes, thi den Gud, som styrer alt, han vil ikke glemme Eder, I to Kjære. Du kan tro, kjæreste Inger, at mine Tanker er hos Dig, ligesaa ofte som der er Lejlighed til det, men naar Kuglerne piber om Ørene, saa maa man tænke paa sig selv, saalænge det varer.

Kjæreste Inger, Du maa aldeles ikke tro, at jeg er ulykkelig, fordi jeg er i Fare. Nei, tværtimod er jeg ganske rolig til enhver Tid, og jeg er aldeles ikke bange for at dø, hvis det er Hans Villie, men med hans (Villie) haaber jeg ganske vist at komme hjem til Eder igjen. Vi har slaaet med Prøjserne i 3 Dage, men i Dag har vor Eskadron ikke været med, vi har mistet 2 Mand. Igaar faldt der 200 af Danske og 700 af Prøjserne¹⁾. Vi sloges ved Misunde og hele Byen brændte af. Idag gaar det løs ved Slesvig. Nu maa jeg ende min Skrivelse, thi Tiden er knap og Lejligheden er daarlig. Saafremt der er Lejlighed, skal jeg skrive igjen. Lev vel I to Elskede og skriv Jens Christensen snart til«.

¹⁾ Det samlede Tab paa dansk Side (Faldne, Saarede, Fanger og Savnede) var 141 Mand, paa prøjsisk Side 199 Mand.

Dragon Jens Christensen har ikke faaet Lejlighed til at afsende Brevet. Tilbageetogtet fra Danevirke var Skyld deri. — 4. Dragonregiment ankom til Als og blev indkvarteret i Brandsbøl den 11. Februar. Paa samme Brevark fortsætter han under Dato

»Brandsbøl, den 11. Febr. 1864

Dyrebare elskede Inger.

Du kan tro, at det har smertet mig meget, at jeg ikke har kunnet skrive til Dig før, da jeg ved, det har forvoldt Dig saa stor Sorg, men det har ikke været mig muligt at faa Lejlighed til at skrive før, da vi bestandig har flakket omkring og slaaedes med Prøjerne lige til i Aftes. Vi er nu kommet til Als, her har vi Ro, og derfor iler jeg med at lade Dig vide, at jeg, Gud være lovet, er rask og sund og har modtaget de 5 rdl., som Du sendte mig, hvorfor jeg takker Dig meget. Kæreste Kone, lad mig se at Du ikke sørger for meget, thi med Guds Hjælp kommer jeg nok hjem til Eder igjen. Det er frygteligt at se, som det gaar til herovre, men nu er man snart vant til det, saa man ikke tager sig stort af det. Min Hest har faaet en Kugle i Halsen, men det gør den ikke videre noget, jeg har redet paa den hver Dag.

Elskede Kone, Du maa ikke sørge for mig, thi jeg er ikke saa ulykkelig, som Du tror. Husk paa, der er en Gud, som styrer alting, og han vil ikke glemme hverken mig eller Eder. Er det hans Villie, at jeg skal falde, saa være forvisset om, at han vil forsørge dem, jeg efterlader mig, og han kan gjøre det langt bedre, end jeg vilde være istand til. Denne Tanke, min Elskede, den opliver bestandig mit Mod, og den vil ogsaa trøste mig i mit sidste Øjeblik, hvis jeg skal dø herovre, men jeg haaber dog ganske vist at komme hjem til Eder igjen.

Jeg vil nu ende min Skrivelse for denne Gang og mit inderligste Ønske er, at Du nu, allerkæreste, og vor lille Marie begge to maa være bestandig raske og lykkelige, samt at den lykkelige Dag snart maatte

oprinde, da jeg atter kunne omfavne Eder og leve sammen med Eder.

Lev vel og kys Din lille Marie fra mig, endnu en Gang lev vel. Det ønsker Jeres trofaste Mand og Fader

Jens Christensen.«

Dette Brev var den sidste Hilsen, Hustruen modtog fra ham. Fire Dage før sin Død, da han igen i to Dage laa i Kvarter i Brandsbøl, skrev han følgende Brev til sin Broder, Gaardejer Anders Christensen i Spjellerup:

»Brandsbøl, d. 18. Febr. 1864.

Kjære Broder.

Jeg har først i Dag modtaget Dit Brev af 23. December tilligemed de 5 Rbd., som Du sendte mig, hvorfor jeg takker Dig meget. De var ligesaa kjærkomne nu som de havde været dengang, hvis jeg havde faaet dem strax. Jeg skal nemlig sige Dig, at Postvæsenet har været gaaet rent overstyr, men nu er der oprettet et Feltpostkontor, og hvad der kan bringes tilveje fra det forrige Kontor, bliver nu besørget med Feltposten. Men jeg har bragt i Erfaring, at der er sendt to Pakker med Breve herover til mig, som jeg formodentlig aldrig faar, da Prøjserne nu er i Slesvig. Hvem der har sendt dem og hvad de indeholdt, ved jeg ikke, det er kun tilfældigt, at jeg har faaet at vide, at de er sendt herover.

Du skriver, at Du haaber snart at se mig hjemme, men desværre, dette Haab er allerede tilintetgjort. Du kan tro, kjære Broder, at her er andet at tænke paa end at rejse hjem. Jeg har allerede hørt mange Hundrede Kugler pibe om Ørene paa mig, men endnu har dog ingen ramt mig. Derimod har min Hest faaet en i Halsen, men heldigvis traf den hverken Sener eller Aarer, saa den allerede er kommen sig igjen. Det var nemlig den første Dag, da de rykkede over Ejderen og der var jeg paa Vagt. Siden denne Dag har jeg været med hver Dag, med Undtagelse

af, at vi herovre paa Als har været to Dage før, og nu har vi været her to Dage igjen.

I Nat eller i Morgen venter vi at komme over til Dybbøl, for at tage fat igjen, thi der slaaes raskt derovre igjen i Dag.

En Morgen lige i Dagningen blev vi temmelig haardt forfulgt af de sorte Husarer nede ved Gravensteen; der havde jeg det Uheld, at min Hest faldt med mig lige foran Fjenden. Jeg slog mig slemt og kunde kun røre den ene Haand, men der var ikke Tid til at tænke paa det, thi Østerigerne var ikke længere borte, end vi kunde se dem, uagtet det ikke var blevet lyst endnu og mit Sadelstøj gik en hel Del itu førend Hesten slap op, thi den kom ned i Vejgrøften og jeg laa under den. Jeg maatte da ganske roligt holde og sadle om. To af mine Kammerater maatte hjælpe mig op paa Hesten, for at jeg kunde komme med. Det er ikke nogen behagelig Stilling, saaledes at staa og pusle med noget lige foran Fjenden, men ved saadanne Lejligheder lærer man at blive koldblodig. Det var da ogsaa heldigt, at jeg blev færdig, før de naaede os. Da jeg havde redet en Times Tid og det blev lyst, begyndte jeg ogsaa at komme mig lidt, jeg havde kun slaaget Fingrene itu paa den højre Haand, og saa var jeg meget øm i den højre Side; men nu er jeg fuldkommen rask igjen.

Det er mig kjært, at Moder ikke har vidst det før, men nu har hun vel sagtens faaet det at vide. Jeg ved godt, at hun sørger meget derover. I hilses nu alle sammen paa det kjærligste

J. Christensen.«

Før dette Brev er naaet hjem, har Dragonen allerede hvilet i sin Grav i Haven ved Bøffelkobbel.

Menig Nr. 441 Hans Hansen, Kyse, 18. Regiments 2. Kompagni anføres i Cohens Tabsliste som »savnet den 22. Februar ved Dybbøl, begravet sandsynligvis paa Sønderborg Kirkegaard den 25. Februar«.

Paa Sønderborg Kirkegaard blev den 25. Februar jor-

det 11 Mand af 18. Regiment, som faldt den 22. Februar. Disse Navne kendes. Regimentet havde i Fægtningen, foruden Kommandøren for 2. Kompagni, Premierløjtnant F. W. Bruun, der faldt ved Landevejen lidt øst for Bøffelkobbøl, 12 Døde, den 12. er altsaa Hans Hansen, Kyse.

Oberstløjtnant Emil Neergaard, der siden 1880 var Chef for 18. Bataillon, har ved omfattende Undersøgelser i Sagen i Aarene 1885-87 konstateret, at det er Hans Hansen og ingen anden, der hviler i Graven sammen med Dragon Christensen.

Hans Hansen havde tre Brødre, der alle var med i Felten 1864. Den ene af dem, Nicolai Hansen, Kyse, sendte 1878 følgende Brev til Katrine Fink:

Kyse, den 26. September 1878.

Gode Kathrine M. Johansen.

Da jeg i »Næstved Tidende« fra Lørdag den 21. September 1878 er bleven oplyst om 3 faldne Soldater af 18. Regiment, som er ført som savnet — — Da den Efterretning er kommet fra Dem, gode Kathrine Johansen, saa undlader jeg herved ikke at tilskrive Dem disse faa Linier. Grunder sig paa at Hans Hansen, Kyse, var en Broder til mig. I Avisen er de tre Navne opgivet saaledes: Menig Jens Andersen, Vissendrup, 2. Kompagni Nr. 102: Menig Christen Andersen, Store Linde, 2. Komp. Nr. 441: Menig Hans Hansen, Kyse.

Min Broders Adresse var: Hans Hansen, Kyse, 18. Regiment 2. Kompagni, Nr. 441.

Den 22. Februar om Morgenen dannede hele den Deling Feltvagten, som han var med i, ved Bøffelkobbøl Skov, men hele Delingen blev taget til Fange paa 3-4 Mand nær, og derimellem var Hans Hansen.

Vi ser i Avisen, at De og Deres Mand haver begravet en Dragon og en Infanterist af 18. Regiment, men De ved ikke, hvilken af de 3 Infanterister det er, som heller ikke er godt for Dem at vide, for i de Dage havde De nok at gøre med at passe paa

Dem selv. Det glæder mig at høre, at De og Deres Mand har været saa brave imod de faldne danske Soldater og er Dem taknemmelig for den Gjerning. Hans Signalement kan det vel sagtens ikke hjælpe, jeg spørger Dem om, da det nu er saa længe siden. Den 22. Februar stod jeg og en Broder til i Sønderborg, vi var 4 Brødre med i Krigen 1864. Hans Hansen var den yngste af os. Vi var to som var paa Forpost den 24. Februar, jeg var paa Forpost i Nærheden af Frydendal Kro.

Jeg beder Dem om De kan opgive mig nogle Kjendetegn paa den Infanterist. Han havde en Vest paa med mærkelige Knapper i. Jeg ser i Avisen, at han var i Besiddelse af en Læderportemonnais med 3 Rbd. i. Hvilken Pung han ejede er os ikke klart, Penge havde han ikke mange af. Vi vil gjerne sende Dem hans Portræt, dersom De der kunde erindre noget.

Dem og Deres Mand hilses fra hans gamle Moder, 5 Brødre og en Søster.

Slutter mine Linier i det Haab, at De vil skrive os til, gode Kathrine Johansen.

Venlig Hilsen Nikolaj Hansen
Kyse pr. Næstved paa Sjælland.«

Jørgen Fink sendte Pengepungen til Kyse, men Broderen kunde ikke sige, om den havde tilhørt den Faldne. Oberstløjtnant Neergaard havde imidlertid fortsat sin Efterforskning i Spørgsmaalet. Han havde af Jørgen Fink faaet en Beskrivelse af de Sølvknapper, den Faldne havde paa sin Vest, som Nikolaj Hansen ogsaa nævner i det gengivne Brev. De var smaa blanke Knapper med en lille Spids i Midten — Oberstløjtnanten korresponderede videre om Sagen med Nikolaj Hansen, som synes at være blevet overbevist om, at det er hans Broder, der hviler i Graven.

Den 11. Juni 1887 skriver han til Fink og Hustru bl. a.: »Efter de Oplysninger jeg har faaet af Oberstløjtnanten

har jeg faaet Indtrykket af, at det er min Broder, der ligger i Deres Have — — — at han laa begravet i Sønderborg (som det nævnes i Cohens Tabsliste) har jeg aldrig troet af den Grund, at om de Faldne, som kom i vore egne Hænder, vilde der være givet Oplysning og de vilde ikke være bleven ført som savnet.« —

I godt 40 Aar har de »Gamle ved Bøffelkobbøl« som de tilsidst kaldtes, røgtet Graven. »Det er jo vore Døde«, sagde Katrine saa ofte. — Hun døde den 2. Januar 1905.

Jørgen Fink modtog en Mængde Breve i Anledningen af Hustruens Død, bl. a. ogsaa følgende Skrivelse fra daværende Krigsminister Madsen:

»Kjøbenhavn, den 5. Januar 1905.

Hr. Jørgen Johansen Fink,
Veteran fra Krigen 1848-50.

I Anledning af det Tab, De har lidt ved Deres Hustrus Død, udtaler jeg for Dem Forsikringen om min hjerteligste Deltagelse, og samtidig beder jeg Dem henlægge en Krans, der vil blive Dem tilsendt fra mig, paa den afdødes Kiste som et Udtryk for den Taknemmelighed jeg føler for den utrættelige Trofasthed og Kærlighed, hvormed Deres Hustru og De har fredet om Krigergraven i Deres Have.

Med venlig Hilsen Deres
(sign) V. H. O. Madsen, Krigsminister

Samme Aar, den 8. August, døde Jørgen Fink, 88 Aar gammel. Begge hviler paa Nybøl Kirkegaard.

MINDESTENEN
FOR SOGNETS FALDNE I VERDENSKRIGEN
1914—18

Tanken om at rejse en Mindesten for Sognets Faldne i Krigen 1914-18 blev ogsaa her i Sognet grebet med varm Glæde og Interesse. Paa et Møde i Begyndelsen af 1921

drøftede man Sagen og enedes let om Virkeliggørelsen og om, hvor Stenen skulde staa. Den Plads, man fandt, kunde ikke være bedre og kønnere valgt. Den ligger i det sydvestlige Hjørne af Nybøl Kirkegaard, vender ud imod Landevejen, og der er en henrivende Udsigt over Nybøl Nor til Kobbelskoven paa Broagerland og til Graastens blaanende Skovbræmme.

Alle Vegne tog man godt imod dem, der samlede ind. Ingen holdt sig tilbage. Der indkom op imod 1900 Kr. i det lille Sogn. Og da man skulde vælge Stenen, kom man snart i Tanker om en, der laa i Noret ud for daværende Gaardejer Jørgen Andresens Mark. Den egnede sig fortræffeligt til Formaalet, og der meldte sig frivilligt Mandskab nok til den besværlige Flytning. Stenen blev flyttet af en Kraft, der var stærkere end Bølgernes. De maatte lade den ligge, men Kærlighedens stærke Arme løftede den op fra dens Plads ved Stranden og satte den op paa Nybøl Kirkegaard.

Men først maatte den ind til Sønderborg, hvor Stenhuggeren ristede de Ord i den, der gjorde den fra et tavst til et talende Minde. Pladsen paa Kirkegaarden blev ordnet, indrammet af en Kampestenmur og Jerngitter og med Trapper op til Bavtaen. Og Roser blev der plantet, Roser, der skulde løfte sig levende og yndefuldt op over Sten og Jern og sige: Kærlighed er »Verdens dejligste Rose«, og den dør aldrig.

Som en gammel Gravhøj staaer Mindestenen der, højt og synlig for alles Øjne, med mindre Sten ved Højens Fod, og op imod Stenen læner sig tre hvide Marmortavler med de gyldne Bogstaver, der nævner Navnene paa de Kære, aldrig glemte 28 af Nybøl Sogns Sønner.

En Sensommerdag, en Søndag Eftermiddag med Sol og Stille blev efter Gudstjenesten Dækket bragt bort fra Stenen af Sogneraadsformand Nis Gorrissen og Grd. Valdemar Ludvigsen. Afsløringstalerne blev holdt af Fru Moos og Pastor Eggert. Mindetalernes Ord lød til den bevægede Forsamling, og Stemmerne løftede sig i Sang om dem, der blev borte, men dog var saa nær — i levende Mennesker. Det blev en stemningsrig og uforglemmelig

Højtid. Og nu staar Stenen der under sommergrønne Lindes Portal og i en og anden stille Besøgendes Sind genklinger maaske Salmens fortrøstningsfulde Ord: »Gaa som under grønne Lind til vor Herres Glæde ind.«

Granitstenens Indskrift lyder:

»Denne Sten rejste Nybøl Sogn til Minde for deres Faldne i Verdenskrigen 1914-18. Guds Fred med vore Døde.«

De tre Marmortavler bærer følgende Navne:

STENDERUP

Lorenz Jacobsen † 27. 8. 15
Jørgen Hansen † 7. 9. 15
Hans Bladt † 9. 11. 15
Jørgen Kaad † 7. 12. 15
Peter Nissen † 8. 12. 15
Christian Kelsen † 6. 4. 16
Peter Petersen † 16. 6. 17
Jørgen Jessen † 19. 7. 18
Jørgen Lorenzen † 6. 7. 18
Jacob Petersen † 20. 10. 14
Hans Petersen † 15. 1. 15
Claus Nissen † 23. 2. 15

NYBØL

Christian Clausen † 20. 8. 14
Jørgen Iversen † 12. 9. 14
Christian Kock † 27. 11. 14
Andreas Jessen † 15. 6. 15
Hans Møller † 3. 8. 15
Jørgen Hansen † 22. 9. 15
Hans Moos † 21. 5. 15
Peter Tycksen † 28. 5. 16
Jørgen Ebsen † 14. 7. 16
Peder Krogh † 5. 6. 16
Christian Krogh † 29. 7. 17
Christian Andersen † 8. 10. 16
Nicolay Petersen † 13. 4. 17
Hans Kaad † 26. 7. 17
Peder Stoffer † 7. 12. 17
Jens Stoffer † 29. 9. 18

MINDER FRA SOGNET

BILLEDHUGGEREN JOHANNES GELERT

I Nybøl Sogn fødtes Billedhuggeren Johannes Sophus Gelert (1852—1923). Han paadrog sig Opmærksomheden ved et Værk, der forestillede Thor, der angler efter Midgaardsormen med et Tyrehoved som Madding. Gelert udvandrede til Amerika, hvor han skabte sig et betydeligt Navn. Hans Hovedværker er: General Grants Monument i Galena, H. C. Andersens og Beethovens Monumenter i Chicago.

BØFFELKOBBEL

Om Skoven Bøffelkobbel skriver Topografen Claus Duus, 1836.

Den 22 Tønder store Bøffelkobbel bestaar af Eg og Bøg; den blev plantet og indhegnet af Hertug Philip Ernst, som døde i 1729. 1770 havde Træerne allerede naaet den fulde Højde, de var altsaa i rigelig et halvt Hundrede Aar vokset op til en Skov, som Efterverdenen har Grund til at glæde sig over.

HVALFANGST I NYBØLNOR I AARET 1821.

I Mai 1821 havde en Grønlandshval¹⁾ forvildet sig ind i Nybølnor, hvorfra den ikke kunde finde tilbage igennem det smalle Egersund. Befolkningen var meget interesseret i den sjældne Gæst og Hertug Christian August af Augustenborg foranstaltede en »Klapjagt« paa Dyret, der ogsaa maatte bøde med Livet. Det var en vanskelig Jagt, og flere Jægere fik at se, hvordan det saa ud under Vandet i Nybølnor, men de slap alle med en vaad Trøje. Da Klapperne med stort Besvær havde faaet Hvalen drevet ind i Sildehulen ved Graasten, gjorde den pludselig omkring og gennembrød Kæden. Flere Baade kæntrade, en Jæger sad paa Hvalens Ryg. »Naa ka' de saamænd ha' en sto'e . . . oldsammel!« raabte en gammel Skipper, der styrede Hertugens Baad. »Saa maa do ha' min Part!« henvendte Christian August sig til Skipperen. — Hvalen maatte dog tilsidst lade sit Liv og Dianas Sønner, der mest var Egnens Storbønder, delte Byttet. Hvalens Kæbben staar endnu den Dag i Dag som Indgangsport til

Køkkenhaven paa Grøngrøft. Om end Beretningen siger, at Hvalen kun var et ungt Dyr, har Kæbebenene dog en Længde af 3 Meter.

Claus Duus (1836) fortæller om Hvalen: »Dyret var en saakaldt »Nordkaper«, med en Længde af 21 Fod og et Tværmaal af 4 Fod og 8 Tommer. Rygfinnen var 4 Fod lang og en haandsbred tyk. Bugfinnerne havde samme Størrelse. Øjet var ikke større end et Okseøje. I Munden talte man 48 temmelig tykke, men ikke særlig lange Tænder. Tungen var stor og tyk. Paa Hovedet havde den en halvmaaneformet Aabning til Udsprøjtning af Vandet. Paa Bugen var Farven hvidlig, paa det Øvrige glinsende sort, Huden glat og blank«.

Ogsaa andre Steder i vor Hjemstavn berettes om Fangst af Hvaler.

Gude (1778) beretter, at man i 1634 fangede en stor Fisk ved Broager Nejs, den var 16 Alen lang og 9 Alen tyk, der skulde 12 Heste til at trække den i Land.

1780 fangede man en Nordkaper i Augustenborg Fjord ud for Sebbelev. Indtil for en Menneskealder siden stod Kæbebenene som Portstolper i Sebbelev.

Den Hval, som blev fanget i Flensborg Fjord 1911, var 19,7 Meter lang og 3 Meter bred. Dens Vægt var ca. 30 000 Pund.

POSTRØVERIET VED BØFFELKOBDEL

Ældre Folk vil endnu kunne huske det Uhyggegy, da det i det tidlige Foraar 1888 rygtedes, at der en Nat havde fundet et dristigt Postrøveri Sted tæt ved Nybøl, nærmere betegnet mellem Bøffelkobdel Skov og Nybøl By. Hvem var det, som havde faaet Deligencen mellem Sønderborg og Flensborg til at køre i Grøften, havde slaat Postillonen ned og røvet Vognens Postsække med Breve og Værdisager samt Kontanter til lidt over 11,000 Mark? Ingen vidste det og det blev aldrig opklaret.

Een af dem, der om man saa maa sige, fulgte Sagen paa nærmeste Haand, var den daværende Kromand i Nybøl, Chr. Jepsen, som har fortalt lidt om, hvad det egentlig var, der skete hin Vinternat.

— Ja Vinternat, siger Jepsen, det kan man godt sige det

var, i hvert Fald var det saa tidligt paa Foraaret, at der var faldet et ganske let Lag Sporsne. Jeg tror, det var i Marts Maaned, men erindre ikke mere den nøjagtige Dato. Jeg sad ovre hos en af Naboerne og spillede en gemytlig Skat, da der blev sendt Bud efter mig fra Kroen. Ved Siden af den havde jeg Holdeplads for Deligencen, men ikke nogen egentlig Postekspedition. Det var jo paa de Tider, da der endnu kørte rigtige gule Deligencer paa Landevejene med en rød Postillon, der blæste lystigt i sit krumme Horn, naar han nærmede sig en Station. Denne gik mellem Sønderborg og Flensborg, og der blev skiftet Heste i Graasten. Det var en Vognmand fra Sønderborg, der havde Kontrakt med Postvæsenet om denne Kørsel.

Afgangstiden fra Sønderborg var hver Aften ved 9^{1/2}-Tiden, og ved 11-Tiden skulde Deligencen passere Nybøl. Denne Aften, som der her er Tale om, blev jeg altsaa hentet over paa Kroen, hvor Postillonen var kommet løbende ind rent fra Sans og Samling og med Spor af vældige Slag i Hovedet. Han fortalte usammenhængende, at han lidt efter Bøffelkobbels Skov i Mørket var stødt paa en Barrikade, der var lagt tværs over Landevejen. Den bestod af afhuggede Tjørnebuske og Vejbukke. Hestene var gaaet paa Hovedet i en Grøft og Vognen stod hældende ned over dem. Da han var sprunget af Vognen, havde nogle Mænd, han mente der var tre, hvoraf en med et stort rødt Skæg, med en Knippel knuste Vognens eneste Lygte, hvorefter de gav ham nogle Knippelslag over Hovedet, saa han segnede.

Da han kom til sig selv, havde de opbrudt Vognens Rum og havde stjaalet Postsækkene med en Mængde Breve og Værdisager, blandt andet de nævnte 11,000 Mark.

Vi samledes en lille Flok Mænd og bevæbnet med, hvad vi havde af Kæppe og Knipler, drog vi op til Stedet, hvor Overfaldet havde fundet Sted, men vi kunde selvfølgelig ikke finde Røverne. Derimod sporede man dem senere over nogle Marker til en nærliggende Skov. Adskilligt tyder paa, at Røverne baade havde været stedkendt og dog ikke helt fortrolige med Omgivelserne.

Et Par Dage efter Overfaldet kom nogle unge Piger

fra Stenderup for at samle Grønt til en Begravelse i den Skov, hvortil man havde sporet Røverne. Paa Bunden af en Grusgrav fandt de Sækkene med Breve og Postsager strøet omkring, og man kunde se, at Røverne havde haft et stort Baal tændt for bedre at kunne se at dele Byttet.

Men det var ogsaa det nærmeste, man kom Opklaringen. Der blev holdt utallige Forhør, jeg var saamænd selv til en Afhøring og fik ogsaa Besøg af Postdirektøren fra Kiel, men jeg havde heldigvis mit Alibi i Orden. En stakels Mand fra Dybbøl, der havde rødt Skæg, var mere i Vinden, men han kunde ogsaa klare for sig. I hvert Fald blev Røveriet aldrig opklaret.

Lige eet Aar efter fandt et nyt Røveri Sted paa samme Sted. Udbyttet blev her kun 3000 Mark, men man fandt heller aldrig denne Gerningsmand. Der var kun Tale om een Mand denne Gang. Han var staaet paa Deligencen ved Frydendal Kro, og mellem Dybbøl og Nybøl saa han sit Snit til indefra at gennembryde Panse-ret ind til Værdirummet under Kuskesædet, saaledes at han kunde faa Postsækken ud, og saa forsvandt han med den. Men man kunde se, at han ligesom de andre ved det andet Røveri havde haft Mejsel og Brækjern med sig. Det viste Sporene tydeligt.

GRAVHØJEN I BØFFELKOBDEL

Min Bedstemor tjente i Nybøl, det har været omkring 1820. En Aftenstund kom hun fra Hvilhøj, hvor hun havde besøgt et Ærinde for sin Husbond, og det var mørkt, da hun kom tilbage. Da hun gik forbi Bøffelkobbel, saa hun et mærkeligt Lysskær ved den store Gravhøj, der ligger lige inden for Skovkanten. Bedstemoder var ikke bange, og hun gik helt hen til Skovhegnet for at se, hvad der var paa Færde. Der saa hun, at Lyset skinnede ud fra en Aabning i Højen, og derinde var en større Forsamling af Nisser med røde Huer. Bedstemoder vilde træde lidt nærmere for at se, hvad de smaa Væsener havde for, men derved kom hun til at træde paa en tør Gren, der knækkede med temmelig stærk Lyd. Nisserne maa være blevet bange, thi i samme Øjeblik slukkedes Lyset

inde i Højen og Bedstemoder stod alene i Mørket. Hun blev alligevel lidt underlig til Mode over dette Syn, og hun løb alt hvad hun kunde hjem til Nybøl.

(Medd. Chr. Kuntz, Sønderborg)

ET »ONDE-TRÆ« VED NYBØL

Syd for Hans Peter Clausens Gaard i Nybøl, i »Gruen«, stod et »Uend'«-Træ. Det var en gammel Eg, i hvilken der var sat Sygdom.

I 1912 huggede Clausen nogle enkelte Grene af Træet. Kort efter fik han en Bulning i Halsen!

Naboen, Nis Byllemos bad engang Clausen om at faa Lov til at hugge nogle Grene af, som hang over paa hans Mark og generede Arbejdet. Kort efter, at det var sket, fik Byllemose et Onde i Halsen.

1916 faldt Træet under en Storm, men der skete ikke noget.

ET BRANDTRÆ VED NYBØL

Hvor Stien fra Hans Peter Clausens Bol støder til Broagervejen, stod en gammel Hvidtjørn, i den var der hensat Brand for Peter Tychsens Gaard (nu Mads Jessens Ejendom). 1909 fik Gaarden en ny Ejer. Han huggede Tjørnen om, og kort efter brændte Gaarden.

JORDSKÆLV I 1824

Beboerne i Rinkenæs, Nybøl og andre Steder i Sundeved blev en Dag greben af Angst. En gammel Beretning fortæller:

»Den 6. Februar 1824 henved Kl. 8 om Morgenen mærkede man en svag Jordrystelse, som satte Jernpladerne paa Kaminerne og Mobilierne i Bevægelse. Jordrystelsen bevægede sig fra Sydvest mod Nordøst, og det underjordiske Buldren varede et halvt Minut.

KRAGERNE I NYBØL

Da man engang i Nybøl for mange Aar siden tog en tyk Egepæl op, der stod paa Gaardspladsen i en Bondegaard, fyldtes Gaardsplads, Lader og Skur af Krager og Ravne. Under Pælen havde der nemlig været et Spøgelse

nedrammet, og først da den sattes paa sin gamle Plads igen, blev Kragerne rolige og fløj bort ad Bøffelkobbøl til, hvor de endnu findes i stor Mængde.

(Efter Lorenzen, Minder fra Sundeved).

JÆGEREN OG FANDEN

(1865)

Der fortælles fra Sundeved: Paa en Spaseretur traf Fanden engang en Jæger, der kom med Bøssen over Skulderen. Fanden spurgte, hvad det var for en Genstand. »Det er min Tobakspibe«, svarede Jægeren og viste ham sit dobbeltløbede Gevær. »Saa«, sagde Fanden, er det en Pibe? Jeg har aldrig røget Tobak, jeg kunde have lyst til at gøre en Prøve! Lad mig smage.« Fanden tog Geværmundingen i Munden og i samme Øjeblik løsnede Jægeren begge Skud. Fanden saa lidt forundret ud, han spyttede Haglene ud og sagde: »Det er en stærk Tobak«.

DEN VILDE JÆGER I STENDERUP SKOV

I det sydøstlige Hjørne af Stenderup Skov stod fra gammel Tid en stor Sten som Grænsepæl mellem Dybbøl, Nybøl og Stenderup. En Jæger red engang i blind Iver lige løs paa denne Sten, saa baade Mand og Hest brækkede Halsen. Siden den Tid siges han at jage omkring i Skoven, ledsaget af tre Hunde. Der gaar gennem Skoven en Kørevej, her skulde engang to Drengge passe paa ved to Led, at Kreaturene, som de vogtede i denne ene Part af Skoven, ikke kom over i den anden. En Dag var den ene Dreng ude i Skoven, og den anden havde lagt sig til at sove ved det ene Led, saa det ikke kunde lukkes op for ham. Netop som den første Dreng kom tilbage, hørte han nogen inde i Skoven raabe: »Hallo, hallo! hop, hop, hop!« og forstod, at det var den vilde Jæger, som nærmede sig; han skyndte sig at slæbe sin Kammerat bort fra Stedet, og næsten i samme Øjeblik sprang begge Ledene op, og Jægeren med de tre Hunde susede forbi. — Folk siger, at hans Vej altid gaar til Stenen, hvor han brækkede Halsen; naar han kommer til den, forsvinder han.

EN SYNSK MAND

Gaarden Lindhøjgaard i Nybøl ejedes i 1848 af en Zachariassen. Han havde en ugift Broder, Claus, hjemme paa Gaarden. En Dag i Foraaret 1848, da begge var i Kostalden, sagde Claus til sin Broder: »Nej se! nu er hele Marken fuld af Artilleri!« idet han viste ned over Marken mod Byen. Broderen saa intet. Under Kampen den 28. Mai tog det danske Artilleri Stilling paa dette Sted, som Claus havde set forud.

(Meddelt af Andr. Christensen, Nybøl, 1945)

»SPØGERIET« BLEV OPKLARET

Paa Gaarden Løkkegaard, Nybøl, som dengang ejedes af Carl Schättiger, havde man al Grund til at tro paa Spøgeri.

Naar man under Malkningen malkede en bestemt Ko, forekom der samtidig nogle mystiske, dundrende Lyde. Ingen kunde opdage Sammenhængen i Sagen. Det rygtedes, Omegnens Folk kom for at høre eller at opklare disse Lyde, ja tilsidst kom man kørende langvejsfra, saa at Mysteriet ligefrem blev en Sensation.

Omsider blev der fastsat en Dag, hvortil man havde tilkaldt Gendarmen, Dyr-læge A. Thøjsen i Skodsbøl med sin store Jagthund og andre, baade kloge og modige Folk.

Først endevendte man Halmen paa Loftet over Stalden. En raaber: »Nu har jeg ham!« men det var Hunden, der lige saa ivrigt som de andre havde arbejdet sig ind under Halmen. Eftersøgningen paa Loftet gav intet Resultat og man foretrak at drikke en Kop Kaffe før man foretog sig videre i Sagen.

Da de saa efter Kaffen gik ud i Stalden igen, gik Dyr-læge Thøjsen lige bagefter Karlen og Tjenestedrengen og lagde da mærke til at Drengen henvendte sig til Karlen: »nu ma jeg hellere komme ud og hjælpe, ellers bliver det nok ikke til noget«. — Man var nemlig kommet til det Resultat, at de mystiske Lyde kun hørtes, naar Drengen malkede den nævnte Ko. Thøjsen listede sig op paa Fodergangen og skjulte sig i Halmen og opdagede, at Drengen helt ubemærket med Træskoene gav nogle smaa Stød

imod en Stolpe, hvorved Lyden kom frem. Men hvorledes Lyden derved kunde frembringes, blev ikke opklaret. Karlen og Drengen blev af Gendarmen ført til Broager, hvor de kom i Forhør hos Herredsfogden, hvor de tilstod det fingerede Spøgeri. Det viste sig, at det var Karlen, der havde animeret Drengen til at lave dette Nummer, men Lydens virkelige fremkomst var dermed dog ikke opklaret.

Karlen, hvis Navn var Frederik Hansen og stammede fra min Nabogaard (der nu ejes af Hans Staugaard) kaldtes Resten af sit Liv »Frederik Spøgels«.

Omkring 1910-12 lod den daværende Ejer, Iver Zachariassen Kostalden ombygge. Da ogsaa Gulvet i Baasen skulde fornyes, viste det sig, at en af Stolperne stod paa en stor flad Kampesten, der tjente som Overligger over en gammel Brønd. Det var altsaa Aarsagen til, at et Stød mod denne Stolpe kunde frembringe den ejendommelige hule Lyd.

Meddelt af Andr. Christensen, Nybøl, 1945.

IVER OTTESØN OG HR. BUSKE

En middelalderlig Folkevisе fra Sundeved efter Axel Olrik

Hr. Iver og Hr. Buske de var Staldbrødre baade,
— (I haver Tak, Iver Hr. Otteson!)
og de trætte om deres fædrene Skov.
— (I giver os Volden over Skoven)

»Hør Du, Hr. Iver, hvad jeg siger Dig:
vil Du idag faa Mad med mig?«

»Fuldvel vilde jeg faa Mad med Dig,
vidste jeg, Du vilde ikke svigte mig.«

»Og hvor skulde Græs paa Jorden gro,
naar Broder vil ikke hinanden tro!«

»Skal jeg da tro paa Dine Ord,
saa vil jeg gaa med Dig til Bord.«

Den første Ret paa Bordet kom,
og det var Bolt og haarden Jern.

Liden Kirsten og hun over Bordet tren,
og hun spændte Bolt over sin Broders Ben.

»Hør Du, liden Kirsten, kær Søster min,
hvi spænder Du Bolt om Din Broders Ben?«

»Jeg skal jo gøre efter Hr. Buskes Begær,
om han skal være min Hjertenskær.«

»Jeg beder Dig, Hr. Buske, for Ære Din.
Du lad mig give bort Sjælegaver min«.

Min Moder giver baade Hus og Jord,
hun bærer for mig den Sorrig saa stor:

Min Broder giver jeg baade Sadel og Hest,
han bær for mig den Sorrig allermest.

Min Søster vil jeg slet intet giv',
hun haver forraadt mit unge Liv.

Hr. Buske giver jeg mit gode Sværd,
saa Mænd, han er det fuldvel værd.«

Hr. Iver og han sit Sværd uddrog,
— (I haver Tak, Iver Hr. Otteson!)

Hr. Buskes Hoved han af hannem hug.
— (I giver os Volden over Skoven).

Denne Folkevise findes i en dansk Adelsfrøkens Vise-
bog fra 17. Aarhundrede , den maa være bleven til i
Middelalderen og fortæller sikkert om en virkelig Til-
dragelse. Den er første Gang bleven trykt og meddelt af
Axel Olrik i »Sønderj. Aarbøger« 1895.

Visen har sin Oprindelse fra Holbæk, den gamle Her-

regaard, der laa ved Nybølnor paa Grænsen mellem Nybøl og Adsbøl Sogne.¹⁾

Visen skildrer en Kamp mellem Iver Ottesøn til Holbæk og en holstensk Adelsmand Ridder Buske, som i de lovløse Tider under og efter Grev Gerts Herredømme trættedes bl. a. om de store Skove, i hvilke Graasten senere blev bygget. Det er sandsynligt, at Ridder Buske har sat sig fast i Skovene ved Alnor, men er bleven fældet af Hr. Iver fra Holbæk, hvem Skovene tilhørte. — Ivers Søn, Jep Iversen, blev fordreven fra Holbæk af Anna Pogwisk til Søgaard, og Godset er maaske derefter kommet i Pogwiskernes Besiddelse, som endnu sad paa Holbæk i 15. Aarhundrede.

¹⁾ Sml. »Fra Als og Sundeved« III, Ullerup ogn, Side 33 fl.

INDHOLD

Nybøl Herred	5
Nybøl Herreds Ting	7
Oldtidsminder i Nybøl Sogn	10
Nybøl Kirke	12
Præsterne ved Nybøl Kirke	19
Nybøl Sogns Kirkeinventarium	21
Nybøl Sogns Degneinventarium	32
Frimenighedskirken	34
Soldatergrave fra de slesvigske Krige	35
Graven ved Bøffelkobbøl	45
Mindestenen 1914—18	58
Sagn og Minder	61

Jørgen Andersen
Sønderborg
Telefon 1945 . 1946

J. Lauritzen

Perlegade 21 . Sønderborg

Cykler . Symaskiner . Legetøj

HOTEL ALSSUND

vis à vis Slot, Park og Strand

Sønderborg

Telefon 3070

RENSNING OG FARVNING

er en Tillidssag. Gaa derfor hen,
hvor kun Fagfolk beskæftiges.

Sønderborg Dampfarveri og kemiske Tøjrenseri

»EKSPRES«

v/ Chr. Jensen, Perlegade 80, Telefon 2600

DANFOSS
Dansk Virke
Sønderjydsk Initiativ